

Wervelkrant

Nr 3 • september 2008 • - 2,5 euro

WTO: eerlijke, duurzame handel?

Plantenveredeling: gentechologie?

Dossier: agroforestry

Voedselcrisis: bio-energie en andere ficties

Aanbodbeheersing in de aardappelteelt?

Campagne: de appel valt ver van de boom!

colofon

'Wervelkrant 08/3'
is krant 74 in het 18° Werveljaar.
Gedrukt op kringlooppapier,
met plantaardige inkt en door Drukkerij Wils
op 1600 exemplaren.

*Alle artikels zijn vrij van intellectuele eigen-
domsrechten. U mag overnemen als u
de bron duidelijk vermeldt en Wervel een
exemplaar van uw publicatie toestuurt.*

Vooruitgangstraat 333/9 A,
1030 Brussel,
Tel./fax.: 02/ 203 60 29
< info@wervel.be >
www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :
Jonas Vanreusel

Met de steun van de Vlaamse Regering. De
Vlaamse Regering kan niet verantwoordelijk
worden gesteld voor de
inhoud van deze krant.

wilt u meer?

Wilt u meer weten?
U kunt de Wervel-**voorstellingsbrochure**
(in het NL, E, D, F, SP) en de Wervel**folder**
(NL, E, F, PORT en SP) aanvragen op het
secretariaat.

Publicaties
u kunt de lijst vinden op de website of
aanvragen op het secretariaat.
Op www.wervel.be kunt u ook van alles
nalezen, zeker ook de **zeswekelijkse
voed-selkrant** (u kunt erop intekenen).

U kunt ons steunen!
We roepen graag alle mensen, groepen
en organisaties op om ons **maandelijks/
jaarlijks een bedrag** - naar eigen draag-
kracht - te storten.

001-2165388-36 van Wervel.
(internationaal)
IBANCode BE 46-001-2165388-36
BIC/Swift code GEBABEBB

De bijdragen gebruiken we om allerlei
projecten te financieren zoals onze
campagnes 'Denk globaal, eet lokaal',
'(Bio)diversiteit' en 'Soja en alternatieven'.

Wervel is een **project bij Krekelsparen**
van Netwerk-Vlaanderen. Het erkennings-
nummer is 94/0054.

Aan wie alleen de **Wervelkranten** wil
ontvangen, vragen we **minimum 15 euro**
(voor organisaties minimum 20 euro),
als ondersteuning voor de publicatie- en
verzendkosten.

Schenken en legaten vormen een
andere manier om Wervel mee te dragen.
U kan Wervel in uw testament laten
opnemen voor een legaat of schenking
zonder dat uw erfgenamen benadeeld
worden. Met een duo-legaat bespaart
u op successierechten en laat u Wervel
meegenieten van dat belastingvoordeel.

Mengteeltperceel gerst en huttentut van het ecologische akkerbouwbedrijf Kramerbrau tijdens de Wervelreis naar Zuid-Duitsland.

Contactpersonen

Basisgroepen

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016/53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- en West-Vlaanderen	Mieke Roelens	09/380 48 10	mieke.roelens@telenet.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03/664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Frans Beckers	089/61 17 62	frans.beckers@zutendaal.be
Brussel	Jonas Van Reusel	0497/43 68 83	jonas.vanreusel@gmail.com

Thema's en campagnes

landbouwbeleid & grond	Bavo Verwimp	014/26 77 34	bavo.verwimp@skynet.be
energiegewassen	Jasper Wouters		jasperwouters2000@hotmail.com
agroforestry	Jeroen Watté	02/ 203 60 29	jeroen@wervel.be
'Denk globaal, eet lokaal'			
& korte keten	Katrien Van Oost	02/203 60 29	katrien@wervel.be
zaadautonomie & gentechnologie	Louis De Bruyn	015/3303 53	louis.debruyne@telenet.be
soja	Luc Vankrunkelsven	02/203 60 29	luc@wervel.be
lokale eiwitvoorziening	Patrick De Ceuster	02/203 60 29	patrick@wervel.be
elektronische voedselkrant	Leen Maes	0476 22 38 69	leenmaes81@hotmail.com
	Dirk Janssen	0486 23 40 27	dirk.janssen1980@gmail.com
WTO & voedselsoevereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02/203 60 29	luc@wervel.be
Diversiteit	Patrick De Ceuster	02/203 60 29	patrick@wervel.be

Landbouw en voedsel in de WTO?

Anno 1990 ontstond Wervel, op de vooravond van de grote varkenspest en van de mislukte slotconferentie van de GATT in Brussel. De NGO's organiseerden er prompt de GATTastrophe. De Uruguay-ronde zou pas in 1994 eindigen. GATT doopte zichzelf om in WTO en slokte voor het eerst in de geschiedenis landbouw en voedsel volledig op in de liberaliseringslogica. **WTO, prijzenbeleid, aanbodbeheersing, soja, mest en pest werden rode draden die lopen doorheen Wervels activiteiten.**

Wat hebben pest en WTO met elkaar te maken? Omdat **internationale handel primeert** en niet zozeer boeren- of dierenwelzijn, besliste de Europese Commissie eind jaren '80 dat vaccinatie tegen varkenspest en MKZ (Mond- en Klauwzeer) verboden werd. Gevolg: drie grote varkenspestgolven, onvergetelijke beelden van gigantische barbecues waarop duizenden varkens vernietigd werden. Enkele jaren later zou de **vernietigingsmachine** zich verder zetten met BSE-, dioxine-, MKZ- en andere crisissen. Boerenbedrijven en dieren werden massaal begraven.

Ondertussen zijn we 18 jaar, een Uruguay-ronde en een voorlopig mislukte Doha-ronde verder. Hoe geraken we met zijn allen uit de impasse? Landbouw en voedsel volledig uit de WTO halen, zoals Via Campesina wil? Of blijven onderhandelen met de verschillende korven 'diensten', 'industrie', 'landbouw'? Zijn de kaarten niet wat verlegd, nu de macht lichtelijk verschoven is? **De WTO-regels waren tot nu toe geschreven op het lijf van de Verenigde Staten en van de Europese Unie.** De opkomende landen India, Brazilië, China en Rusland (BRIC) zetten de laatste jaren hun voet tussen de deur.

En toch... Is het wat landbouw betreft, op de eerste plaats wel een Noord-Zuidconflict? Ja, er blijft een Noord-Zuidconflict, een grote machtsongelijkheid, maar **gaat het vooral niet om twee conflicterende landbouwmodellen:** boerenlandbouw versus industriële exportlandbouw? Met alle varianten ertussenin natuurlijk, niet het minst in onze regio's. Als de grenzen van de EU compleet opengegooid zouden worden voor de megabedrijven uit pakweg Brazilië, dan kan daar geen enkele boer in Europa tegenop. Boerenlandbouw, aarde, water, lucht, arbeid, (agro)biodiversiteit en zoveel meer vragen **bescherming** – protectie-, maar dat betekent niet dat we in een pervers protectionisme moeten vervallen.

Voedselsoevereiniteit vraagt om onderhandelen. Vanuit gelijkwaardigheid. En als die er niet is, hebben de zwakste gesprekspartners recht op bescherming. Blijkt nu dat WTO niet het geschikte kader is. Maar waar dan wel? De FAO of een nieuw op te richten instituut? Nu gaan de bilaterale onderhandelingen tussen de VS en bijvoorbeeld Haïti beginnen of tussen de EU en Malawi. Van machtsongelijkheid gesproken!

De Doha-ronde is op landbouw en voedsel gestrand. Misschien moeten we eens haarscherp de winnaars en verliezers zichtbaar maken. Dan zal blijken dat het een concert wordt van tegen elkaar op schreeuwende belangen.

Ondertussen zaten we de laatste maanden in een voedselcrisis. **Nog iets gehoord van de 100 miljoen hongerigen die er bijgekomen zijn?** Da-aag Millenniumdoelstellingen!

De redactie.

WTO: vrijhandel of eerlijke, duurzame handel?

Wij zijn tevreden dat de grote eind-discussie in de Wereldhandelsorganisatie (WTO) over iets ging, waar wij al jaren op hameren: het recht van landen om hun landbouw en hun boeren te beschermen tegen goedkope importen. Het mislukken van het overleg biedt kansen voor duurzame handel.

Het recht om boeren te beschermen tegen goedkope importen bleek uiteindelijk het breekpunt: India wilde in dat verband niet toegeven aan de VS. Het Bijzondere Vrijwaringsmechanisme [Special Safeguard Mechanism, SSM] zou ze het recht geven om importtarieven te heffen, als hun markt opeens overspoeld werd door grote hoeveelheden van een bepaald product. India sprak niet namens zichzelf, maar als vertegenwoordiger van een veel grotere groep. Ongeveer honderd landen hebben een verklaring ondertekend over de bestaanszekerheid van boeren. Het uitgangspunt was dat India en andere ontwikkelingslanden enige flexibiliteit eisten voor het stoppen van de import van bepaalde producten die de bestaanszekerheid van boeren ondermijnen. Dat juist dit punt het breekpunt was, is in lijn met de zienswijze van de NAV. Zonder bestaanszekerheid stoppen boeren met produceren en dat is letterlijk de dood in de pot. Bovendien leidt wereldwijde, harde concurrentie zonder duurzaamheidscriteria tot uitbuiting van mens, dier en planeet.

Niet alleen boeren in ontwikkelingslanden hebben last van overmatige importen. Hetzelfde geldt voor boeren in Nederland en de EU. Nederlandse en Europese akkerbouwers hebben enorm last van goedkope importen van eiwithoudende producten. Maar liefst 73% van de Europese behoefte aan eiwitten wordt geïmporteerd. Daardoor is de teelt van eiwit in Europa vrijwel om zeep geholpen. Boeren zijn in plaats daarvan meer graan gaan telen, waarvan de EU meestal een overschot heeft, wat dan vervolgens op de wereldmarkt gedumpt wordt..

‘De kern van de onderhandelingen bij deze Doha-ronde, was dat het een ontwikkelingsronde is. De allerarmste landen moesten er dus beter van worden, en die zouden er ook beter van worden. Ze konden zonder importhellingen op de Europese en Amerikaanse markten hun landbouwspullen verkopen. En we zouden subsidies verder gaan afbouwen,’ zegt staatssecretaris Heemskerk. Hij vergeet erbij te vertellen dat het EU-beleid er de afgelopen jaren voor heeft gezorgd dat de interne prijzen voor verschillende landbouwproducten zodanig verlaagd zijn, dat het voor ontwikkelingslanden vrijwel onmogelijk is tegen dergelijke lage prijzen producten in de EU op de markt te brengen. Hun productiekosten zijn veel hoger. In ruil daarvoor zou de EU de exportsubsidies ‘uitfasen’, een mooi woord voor langzaam afbouwen. En de vraag is of dat na het mislukken van het akkoord nog wel zal gebeuren, want intussen werken die subsidies gigantisch handelsverstorend en concurreren ze de boeren elders op de wereld weg. Als de VS en de EU ze afschaffen, hebben ze al heel wat gedaan om de wereldhandel te verbeteren. De EU heeft afgelopen jaar nog met subsidie een overschot varkensvlees op de wereldmarkt gedumpt. Het Nederlandse Akkerbouw Verbond (NAV) is van mening dat dat soort praktijken dient te worden gestopt. Beter is dan wat minder te produceren, om overschotten te vermijden.

De West-Afrikaanse katoenteelt is op sterven na dood, kapot geconcurrereerd door gesubsidieerd Amerikaans katoen. Heel de wereld steunt West-Afrika in haar mening dat dit moet stoppen. De Verenigde Staten staan onder grote morele druk om hun katoensubsidies te verlagen, maar zij weigeren dat te doen. In de WTO wilden de VS een grotere toegang voor hun katoenproducten in de rest van de wereld. Daar hebben India en China een stokje voor gestoken.

Gelukkig biedt het mislukken van deze WTO-ronde nieuwe kansen voor de toekomst. De bakens kunnen worden verzet. Het is de uitdaging voor de komende jaren om niet zozeer een vrijere wereldhandel na te streven, maar een eerlijke en duurzame handel die gericht is op het welzijn van mens, dier en planeet.

Hanny van Beek-van Geel,
Voorzitter Nederlandse Akkerbouw
Vakbond
info@nav.nl
www.nav.nl

Met deze opinie geven we een duidelijk standpunt weer van de Nederlandse Akkerbouwvakbond. Uiteraard kijken mensen vanuit verschillende oogpunten naar de voedselcrisis en naar heel het WTO-gebeuren. Wat kansen zijn voor de één, kan de dood zijn van de ander. Wie zijn de verliezers? Wie zijn de winnaars, in Noord én in Zuid ?

Wervel volgde het jaren op de voet. We gaven ongeveer 10 publicaties uit over WTO en je kan heel wat actualiserende teksten vinden op www.wervel.be. De uitgaven kunnen nog besteld worden, of op de website geconsulteerd.

Plantenveredeling: gentechnologie zet één stap voorwaarts en twee stappen terug

Ondanks het niet aflatende verzet overal in Europa wordt binnenkort de coëxistentieregeling van kracht, waarna de eerste Genetische Gemanipuleerde Gewassen (GGG's) op onze bedrijven zullen worden uitgezaaid. **Vlaanderen treedt dan binnen in het GGG-tijdperk**¹. Eerder een reden om te rouwen, dan om te juichen en een moment om te bezinnen over verdere actie.

Want iets is alvast duidelijk: **GGG's vormen een verdere stap in de vernietiging van het ecologisch kapitaal van de agrobiodiversiteit**. Daarmee bedoelen wij het geheel aan middelen en methoden om landbouw te baseren op het lokale agro-ecosysteem. Gedurende de laatste vijftig jaar is de plaats en de betekenis van het ecologisch kapitaal steeds verder teruggedrongen. Door de modernisering van de voedselproductie werd voedsel tegen lage prijzen beschikbaar voor de consument, maar veroorzaakte ook, vaak schadelijke, neveneffecten. Landbouw en natuur raken immers steeds meer losgekoppeld en groeien verder uit elkaar. **De kapitaalsinjectie van modernisering en industrialisering van de landbouw vernietigt autonome boerenlandbouw, die op ecologisch kapitaal is gevestigd.**

Gangbare plantenveredeling werkt met volledige erfelijkheid van planten van dezelfde soort. Door kruising en selectie worden nieuwe rassen ontwikkeld. De beschikbare biodiversiteit was/is het ecologisch kapitaal dat in een open systeem van kruising, selectie en vermeerdering tot steeds nieuwe rassen leidde. Deze nieuwe rassen waren opnieuw voor verder veredelingswerk beschikbaar. Veredeling en vermeerdering was/is het werk van boeren en tuinders en later van gespecialiseerde veredelings- en zaadvermeerderingsbedrijven. **Veredeling bleef een open systeem waarin de erfelijkheid kon blijven stromen.**

Door privatisering van genetische reserves, patenten en genenbanken komt

deze open veredeling in het gedrang. Bovendien werkt genetische manipulatie slechts met enkele, meestal één, niet eens soorteigen kenmerk(en). Soortgrenzen worden overschreden door gebruik te maken van genetische dragers (vectoren), zoals gedenatureerde virussen. Virussen zijn parasitair en kunnen dus de bescherming van de celmembranen doorbreken. Door gedenatureerde virusconstructen te gebruiken kunnen genen in de beslotenheid van de cel binnengeloodst worden.

De risico's van deze genenmobiliteit zijn gekend, maar toch worden ze toegepast. Want het gebruik van GGG's komt in de eerste plaats de industriële toelevering goed uit. **Gentechnologie ontwikkelt hoofdzakelijk rassen die geschikt zijn voor industriële landbouwproductie. Genetische manipulatie is een verdere stap in de ontwikkeling van 50 jaar roofbouw.**

In de VS, Canada, Brazilië, China, Argentinië ... worden GGG's reeds op grote schaal toegepast en de ecologische en sociale gevolgen zijn zondermeer angstaanjagend. Het gaat voor meer dan 90% over twee groepen GGG's, namelijk de herbicidenresistente rassen (zoals Roundup Readygewassen) en insectenwerende zoals BT-rassen, waarvan het plantensap giftig is voor vretende insecten. Het uitblijven van beloftevolle nieuwe GGG-rassen op andere dan deze twee domeinen toont aan dat genetische manipulatie nauwelijks bruikbaar is voor concrete veredelingsdoeleinden. **Het grootste deel van de vernieuwing in de gewasveredeling komt nog altijd van de gangbare veredeling.** En de GGG-rassen en gewassen bieden op het vlak van duurzaamheid meer nadelen dan voordelen.

Wij illustreren even... **Herbicidenresistente GGG's** beloven gebruiksgemak en rendementsverhoging, omdat één middel in één bespuiting alle onkruiden kan bestrijden. Zo wordt beweerd. Resistentieontwikkeling van onkruiden tegen totaalherbiciden is echter

even onvermijdelijk als het gebruik ervan. Om het ontstaan van resistente onkruiden te voorkomen of om resistente onkruiden op te ruimen moeten boeren verschillende herbiciden gebruiken. **Bepaalde studies uitgevoerd in de VS en UK, tonen aan dat het gebruik van herbicidenresistente gewassen het herbicidegebruik eerder heeft doen toenemen dan afnemen.**

Insectenwerende gewassen of BT-gewassen zijn uitgerust met een ingebouwd insectendodend middel dat wordt gevormd door een gen afkomstig van de bacterie *Bacillus thuringiensis* (BT.) Daarom hoeven die insecten ook niet meer bestreden te worden, waardoor gewasschade en gewasbehandeling voorkomen wordt. **Problematisch is dat het gaat om één specifieke groep van insecten.** Het is dus onvermijdelijk dat andere insecticiden moeten worden gebruikt tegen andere groepen insecten zoals bladluizen en wantsen. De aanwezigheid van het insecticide in de hele plant en gedurende de hele teelt heeft een impact op andere dan de beoogde plaaginsecten in de bodem en elders in het ecosysteem. **Hierdoor wordt biodiversiteit aangetast, verdwijnen natuurlijke vijanden en gaat het zelfregulerende karakter van het landbouwsysteem teloor.**

Ondanks de coëxistentieregeling wordt **genetische vervuiling onontkoombaar**. Ook in de zaaizaden zal worden gewerkt met tolerantiedrempels waardoor de keuzevrijheid van boer én consument de facto verdwijnt. Bij opslag en verwerking is de vermenging van GGG met niet-GGG-opbrengsten daarentegen moeilijk te vermijden. **De meerkost die gescheiden circuits van opslag en verwerking met zich meebrengen, zal door de consument moeten worden betaald. Producten “zonder” worden duurder, terwijl het eigenlijk het normale, voor de hand liggende product is.**

Want tienduizend jaar lang hebben boeren en tuinders de variatie aan land- en

¹ GGG's onderscheiden we hier van GGO's. De term 'GGG's' slaat op gewassen terwijl GGO's slaat op alle mogelijke organismen inclusief planten. Ook verwijst GGG naar gewassen, of dus cultuurplanten, in plaats van alle mogelijke planten.

tuinbouwgewassen en hun rassen ontwikkeld. Zaad is de eerste bron van plantenteelt en dus de belangrijkste productiefactor. Wie de macht over het zaad bezit, legt beslag op de aard en de ontwikkeling van het landbouwsysteem. De modernisering en industrialisering van de landbouw, de zogenaamde Groene Revolutie (GR), werd ondersteund door de nieuwe variëteiten met hoge opbrengst. Het zijn variëteiten die zijn ontstaan uit de bestaande rassen. Deze nieuwe rassen kunnen niet meer op het land- en tuinbouwbedrijf zelf in stand gehouden worden. **Boeren moeten steeds opnieuw zaaizaden aankopen, terwijl de oudere rassen verdwijnen. Daardoor zijn een zeer groot aantal lokale rassen in een golf van landbouwindustrialisering op enkele decennia tijd weggeveegd en vervangen door een beperkt aantal universele industriële rassen.** De agro-biodiversiteit werd een zware slag toegebracht en het gebruik van GGG's zal dat proces nog versnellen.

We moeten beseffen dat de landbouwbiodiversiteit die gedurende tienduizend jaar is opgebouwd, juist is ontstaan doordat boeren en tuinders de gewassen aan de meest uiteenlopende ecologische omstandigheden hebben aangepast. Deze landbouwbiodiversiteit is het resultaat van een holistisch proces in situ en de facto. **Holistisch, in de zin dat bij de selectie op het bedrijf van boer en tuinder alles met alles verbonden is.** De interactie tussen de eigenschappen van de plant en de eigenschappen van het groeimilieu – zoals bodem, watervoorziening, seizoenswisselingen, nutriënten ... - en de gebruikskennmerken worden door de boer en tuinder op het veld en op de markt bekeken. Op het veld kijkt de boer de teelteigenschappen, zoals stress en ziektebestendigheid. Op de markt wordt hij geconfronteerd met het oordeel van de consument over de gewaseigenschappen. Hij selecteert dus de vormen die het best zijn aangepast aan het plaatselijke milieu en aan de gebruikscultuur. Agrarische selectie of selectie op het veld is te vergelijken met de

evolutie van plantensoorten in hun natuurlijke omgeving, maar dan door de mens toegepast op velden in de 'agrarische omgeving'. **Boeren en tuinders zochten oorspronkelijk dus naar de rassen die het best waren aangepast aan de 'bedrijfsomgeving'. Vandaag wordt de logica omgekeerd.** Er wordt gezocht naar algemene rassen, met aandacht voor de hoogst renderende superrassen die geschikt zijn voor een zo groot mogelijke afzetmarkt. De boer en tuinder moeten de bedrijfsomgeving daaraan maar aanpassen. Men reduceert dus de plant tot de hoogst mogelijke productiecapaciteit. Wanneer een ras zich niet perfect aanpast aan het bedrijfsmilieu (een ras tekorten vertoont

om zich te gedragen in het bedrijfsmilieu), dan worden die tekorten aangevuld met synthetische producten waarvan de meststoffen en de gewasbestrijdingsmiddelen de belangrijkste zijn.

Boeren en tuinders hebben in het verleden al te snel en onbedachtzaam de eigen selecties verwaarloosd en de schitterende beloften die van deze rassen leken uit te gaan, omarmd en ze in hun bedrijfssysteem opgenomen. **Dat heeft niet alleen de productie verhoogd, maar ook het gebruik van pesticiden en scheikundige meststoffen.** Niet alleen is een groot aantal oude rassen verloren

gegaan, maar tevens ook de kennis en vaardigheid om ze op het bedrijf in stand te houden. Zo wordt de landbouwbiodiversiteit stap voor stap vernietigd. **Gentechnologie zwengelt dit proces verder aan.**

De toekomst van de plantenveredeling ligt in de variatie aan genetische bronnen op het veld. Tijd dus om stil te staan bij de verschillende aspecten van dit proces: het verlies aan agrobiodiversiteit; het verlies aan ecologisch weerstandsvermogen en robuustheid van de gewassen, 'last but not least' het verlies aan autonomie van boeren en tuinders die afhankelijk worden van dure zaaizaden. **Boeren en tuinders zien hun keuzemogelijkheden afnemen. Ze verliezen de kennis en de vaardigheden van eigen selectie en zaadvermeerdering.**

En ten slotte nog deze bedenking: het natuurlijke systeem van selectie en rasverbetering heeft een oneindige variatie aan schitterende biodiversiteit voortgebracht binnen de soortgrenzen. Gentechnologie overschrijdt en mobiliseert genen over de soortgrenzen heen. We kunnen ons terecht de vraag stellen of we ethisch gezien wel het recht hebben om deze grenzen te doorbreken op gevaar af bij te dragen tot de destabilisering van de relaties tussen natuur en cultuur. **Wat we kunnen, valt daarom nog niet noodzakelijk samen met wat we mogen. Zeker niet als hierbij niet in de eerste plaats de belangen van boer en tuinder meespelen maar de financiële belangen van een boomende agro-industrie.**

De administratieve, fytosanitaire en gezondheidscontrole op de toepassing van GGG's, voeden de landbouwbureaucratie en verhogen voor de boeren de administratieve belasting. Door winstmaximalisatie, de instandhouding van de eigen voordelen en het waarborgen van de eigen broodwinning vanwege het bureaucratische apparaat, valt de focus steeds verder buiten het land en tuinbouwbedrijf. Bureaucratie bedreigt de autonomie, de leefbaarheid en de duurzaamheid van de land- en tuinbouwbedrijven en de belangen van de consument. **Want hoe meer mensen verdienen 'aan' de landbouw, hoe minder**

boeren zelf verdienen 'in' de landbouw en hoe moeilijker ze het krijgen om te overleven. Dit proces gaat ten koste van voedselzekerheid, de belangen van consument en van de samenleving op de lange termijn.

Louis De Bruyn,
louis.debruyn@telenet.be

De auteur is medewerker van de Werkgroep eigen zaadteelt.

Sinds 1994 voedt Wervel mee het GGO-GGG-debat in Vlaanderen. Het begon met de internationale strijd tegen het rBST-hormoon van Monsanto. De import van de eerste GGO-soja anno 1997 was de aanleiding voor studiedagen acties, uitgaven allerhande. Een lijst met de 15 uitgaven over dit thema kan u op de wervelsite vinden. De meeste uitgaven zijn nog beschikbaar.

De 'Werkgroep eigen zaadteelt' werkt sinds enkele jaren rond agrobiodiversiteit en zaadautonomie. Contactname mogelijk met Greet Lambrecht van De Akelei te Schriek: akelei.JD@skynet.be ; 015/23 45 00. U kunt op dit adres o.a. het boekje 'Biodiversiteit. De toekomst van onze voeding' bestellen. 4 euro.

GGG: als de vos de co-existentie preekt.

In september 2004 werden de eerste 17 genetisch gemodificeerde maïsassen erkend voor de teelt binnen de Europese Unie. De Europese rassenlijst bevat ondertussen reeds 74 verschillende maïsassen, en verwacht wordt dat daar binnenkort ook een aantal aardappel- en suikerbietassen zullen worden aan toegevoegd.

Voorafgaand aan de eerste goedkeuringen van GGG's heeft de Europese Commissie een aanbeveling uitgevaardigd over co-existentierichtsnoeren. Met die aanbeveling wil de Commissie de lidstaten aansporen co-existentiemaatregelen uit te werken om vermenging met conventionele en biologische producten te vermijden, en zo de **keuzevrijheid van producenten en consumenten te vrijwaren.**

Concreet betekent dit dat GGG's die op de Europese rassenlijst voorkomen, vrij mogen worden verbouwd in om het even welke lidstaat van de Europese Unie, behalve indien de betrokken lidstaat – binnen de grenzen van de co-existentierichtsnoeren – bijkomende maatregelen oplegt.

Die maatregelen zouden kunnen bestaan uit een totaalverbod. Dat vereist echter dat per ras wetenschappelijk bewijs wordt geleverd dat dit ras fytosanitair schadelijk is voor andere soorten en rassen, of schadelijk voor de gezondheid of voor het milieu. Ook minderwaardige resultaten in vergelijking met andere rassen van dezelfde soort kunnen een reden zijn voor verbod, maar dat dient eerst aangetoond door middel van veldproeven in de betrokken regio. Of met andere woorden: eerst GGG telen om ervoor te kunnen

zorgen dat ze niet geteeld worden...

Ook "niets doen" had een optie kunnen zijn, want Europa legt geen *verplichting* op iets te ondernemen om vermenging te voorkomen, en voorziet evenmin een regeling voor de schade die daaruit voortvloeit. In ons land werd echter gekozen voor een tussenweg tussen totaal verbod en totale afwezigheid van regelgeving: een co-existentiewetgeving die voorziet in randvoorwaarden voor de teelt en een schaderegeling.

Op het eerste gezicht lijkt dat een goed compromis, maar dan moeten we ook wel even nagaan welke teeltmaatregelen worden opgelegd, en wat de schaderegeling inhoudt.

Kort samengevat komen de maatregelen hierop neer. Rond een GGG-teelt dient de teler een isolatieafstand in acht te nemen van 50 meter. Eventueel kan hij deze isolatieafstand beperken door op eigen grond, rond de GGG-maïs 12 rijen niet-GGG-maïs te verbouwen. Rond de GGG-teelt geldt een meldingsafstand van 150 meter, waarbinnen de teler alle landbouwers moet waarschuwen van zijn voornemen om GGG te telen, zodat zij eventueel bezwaar kunnen aantekenen. Wie binnen deze meldingsafstand schade ondervindt, kan een vergoeding ontvangen uit een fonds waaraan elke GGG-teler een bijdrage dient te betalen. Verder dienen de percelen met GGG-teelten aangemeld te worden voor opname in een register. Telers en loonwerkers moeten een "opleiding" volgen.

Dat lijkt allemaal heel wat, tot we de goede voornemens van iets naderbij bekijken. De schaderegeling komt straks nog uitvoerig aan bod. Maar wat betekent het register ?

We komen alleen te weten dat er in onze gemeente een perceel is met oppervlakte X, bezaaid met soort Y, ras Z. De overige gegevens zijn alleen toegankelijk voor overheidsdiensten.

En een opleiding over GGG voor diegenen die ze willen telen is een goed idee, maar het voorstel van de Vlaamse Regering is "een halve dag werksessie" ... En de afstanden (50 en 150 m) zijn al helemaal een lachertje, als we weten dat klassieke veldveredelaars uitgaan van reële risico's op kruisbestuiving van pakweg een halve kilometer.

Wat de schade betreft, wordt uitsluitend *economische* schade in aanmerking genomen, en die economische schade wordt "op zijn smalst" bekeken : het *verschil* in marktwaarde tussen een GGG-houdend en een GGG-vrij resp. biologisch product, eventueel vermeerderd met de schade door "declassering" (bijvoorbeeld schorsing voor het biolabel).

Dat ook andere schade dan louter economische zou kunnen optreden, wordt bij voorbaat uitgesloten, omdat er nu eenmaal een erkenningsprocedure is geweest waarin de aanvrager voor de goedgekeurde rassen de veiligheid voor gezondheid en milieu heeft moeten aantonen. Het doet sterk denken aan wat men jarenlang – met dezelfde argumenten - heeft beweerd over DDT en andere, ondertussen als zeer schadelijk verboden, pesticiden.

Dat **alleen economische schade** van tel is, heeft nog een ander gevolg. Bezwaarprocedures en schadeclaims worden voorbehouden aan diegenen die een eigen economisch belang kunnen bewijzen. Of

anders gezegd: diegenen voor wie het verschil in marktwaarde tussen GGG-houdend en GGG-vrij product *beroepshalve* impact heeft, kortom : de *beroeps*landbouwers. We zijn benieuwd wat de hobbyboeren, de tuinders en de imkers hierover denken. Overigens kan de Vlaamse Regering beslissen om ook de imkers te laten waarschuwen binnen de meldingsafstand, maar er zijn geen plannen die verplichting op te leggen voor alle teelten, en zeker niet voor GGG-maïs, misschien wel voor GGG-koolzaad.

Akkoord, beroepslandbouwers hebben dan minstens nog het voordeel dat ze een schadeclaim kunnen indienen, maar ook zij – of ze nu gangbaar of biologisch boeren – mogen de toekomst niet zomaar onbezorgd tegemoet zien. Want er schuilen nog heel wat andere addertjes onder het gras: analysekosten worden alleen als schade aanvaard, als ze effectief ook schade aantonen en “uiteraard” (sic!) aan dezelfde teelt als het GGG-gewas. Overigens moet ook het genetische “event” in de oogst van de eisende partij identiek zijn aan dat van het GGG-gewas en kan een schadeclaim alleen aanvaard worden als die betrekking heeft op een perceel dat binnen de meldingsafstand (150 meter !) ligt. En tenslotte kan de schadevergoeding geweigerd worden, niet als de eiser heeft bijgedragen tot de schade, maar door zijn handelen heeft *kunnen* bijdragen aan de schade.

Een andere reden voor bezorgdheid is dat het co-existentiedecreet al bij voorbaat op zoek is naar mogelijke **besparingen** op het Fonds dat voor de schadevergoedingen moet instaan. Zo zal worden gezocht naar mogelijkheden om de gewassen waarin kruisbesmettingen met GGG werden vastgesteld, toch nog een nuttige bestemming te geven, bijvoorbeeld als... veevoer. Op die manier kan nog wat beknaibeld worden op het uit te betalen prijsverschil.

Verder zal het Fonds in een aantal gevallen *geen* schadevergoeding uitbetalen, maar dient de eiser zijn schade rechtstreeks op de GGG-teler te verhalen. Bijvoorbeeld: als die laatste de co-existentieregels heeft overtreden. Of als hij, ondanks een geldig bezwaarschrift van een andere teler binnen de meldingsafstand, beslist om de voorgenomen GGG-teelt toch

in te zaaien (het co-existentiedecreet verleent hem dat recht!). Dat wordt een fraaie historie als een **Vlaamse teler** enkele duizenden euro's, die voor hem van levensbelang zijn, zélf zal moeten opeisen bij een of andere **multinationale GGG-zaadproducent**, als die blijkens het teeltcontract de werkelijke verantwoordelijke is.

Deze wetgeving “rammelt” dus aan alle kanten.

Er wordt ontkend dat er andere schade kan zijn dan een “prijsverschil”, zoals er ook ontkend wordt dat er andere vormen van overdracht kunnen zijn dan kruisbestuiving met percelen in de onmiddellijke nabijheid of fysieke vermenging van geoogst product.

Dat alles wordt wetens en willens ontkend, in het volle bewustzijn van de aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid van het tegendeel.

Zowel de wetgeving zelf (decreet, uitvoeringsbesluit, ministerieel besluit) als de memorie van toelichting en de reguleringsimpactanalyse getuigen van dat bewustzijn, en stemmen de inhoud van de regelgeving bij voorbaat af op alle – gekende of minstens sterk vermoede – eventualiteiten.

O jawel, er is een mogelijkheid om GGG-vrije zones af te bakenen, maar er wordt bij voorbaat al gesteld dat het niet de bedoeling is die toe te passen. Als het dan

toch echt moet, dan moet dat op eigen initiatief aangevraagd worden door alle landbouwers in een aaneengesloten gebied van minstens 1000 (duizend!) hectare. Dat is een gebied met een diameter van meer dan 3,5 km. Terwijl elke GGG-aanhanger individueel kan beslissen om BT-maïs te telen als hij er 12 rijtjes gewone maïs omheen zaait. Tien meter !

Nog **twee citaten** tot besluit - en we citeren letterlijk :

[Uit de memorie van toelichting]: “GGG-aanwezigheid in biologische producten onder de tolerantiedrempel, zullen niet kunnen worden beschouwd als schade volgens de definitie van dit decreet. Wanneer de biologische sector vanuit eigen initiatief een strengere multolerantie jegens GGG's hanteert voor een eigen label, is dat voor eigen rekening te nemen.” Van een afdreiging gesproken !

[Uit de reguleringsimpactanalyse, wat er zou gebeuren als geen beperkingen worden opgelegd aan de GGG-teelten]: “**De vermenging tussen verschillende productietypes zal niet kunnen vermeden worden.** De producent zal niet de vrije keuze hebben over welk productietype hij teelt en de consument zal mogelijk in de toekomst geen (Vlaamse) GGG-vrije producten meer kunnen kopen. Conventionele en biologische gewassen zullen mogelijk verdwijnen.” Wat een bekentenis ! Want dit is dus wat te gebeuren staat als de voorgenomen maatregelen *niet* afdoende blijken ...

Het wordt hoog tijd dat iedereen die geacht wordt die regeling kracht van wet te geven, aan zijn/haar verantwoordelijkheid wordt herinnerd. En de dames en heren politici hieraan herinneren is dan weer de verantwoordelijkheid van *ieder* van ons.

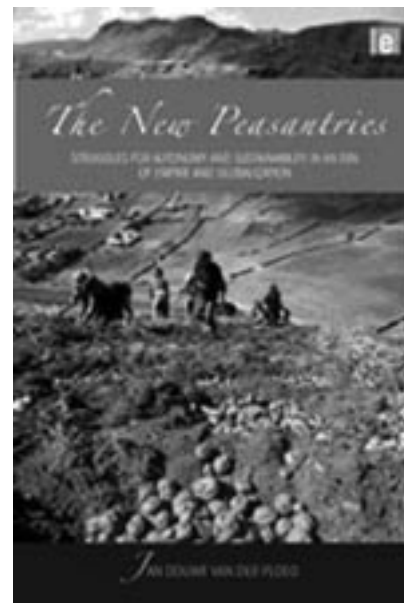
Koen Dhoore
(Koen.dhoore@landwijzer.be)

De auteur is algemeen coördinator van Landwijzer en volgt sinds eind jaren '80 de GGG-dossiers op de voet vanuit de verdediging van de boerenbelangen.

Het gevaar van bio-energie en andere ficties rondom de voedselcrisis

We zouden het de laatste weken kunnen vergeten, maar de eerste helft van 2008 werden de gemoederen zeer verhit door de **internationale voedselcrisis**. De hype rond agro-brandstoffen is een belangrijk onderdeel van de crisis, zeker wat maïs in de VS betreft: tot 30 % van de maïs wordt er nu omgezet in ethanol. In Brazilië is soja de locomotief van het biodieselprogramma. In Indonesië en Colombia zijn er grote problemen, qua mensenrechten en wat de vernietiging van ecosystemen betreft. Toch zit er een **dieper probleem** onder verscholen. Jan Douwe van der Ploeg probeert dat in onderstaand artikel op te delven. Voor hen die te keer gaan tegen de pletwals van de agrobrandstoffen kan zijn opinie wat controversieel zijn. Kruip dus gerust in je pen.

Wervel voelt zich al jaren verbonden met de analyses en studies die Jan Douwe maakt. De inleiding van ons laatste Wervelboek 'Dageraad over de akkers. Soja anders.' bespreekt uitvoerig het boek 'A diversidade da agricultura familiar/De diversiteit van de boerenlandbouw'. Het werk is samengesteld door 13 Braziliaanse professoren, gebaseerd op het hoofdartikel van één Nederlandse professor: Jan Douwe. Hij heeft het over het einde van de 'industriële landbouw' en de 'recampesinização' ofte: **landbouw terug in boeren handen**.

'Verstoort de markt niet', hoor je vaak in analyses van de voedselcrisis. Maar daarbij wordt vaak voorbijgegaan aan de verstorende rol die grote voedselimperies spelen. Stijgende voedselprijzen, nieuwe schaarsteverhoudingen en voedselrellen vormen een ware hype waarbij de diagnoses over elkaar heen buitelen. Waar iedereen het over eens lijkt te zijn is dat de markt niet mag worden verstoord. En dat **terwijl de internationale landbouwmarkten al permanent verstoord zijn**. In deze hype vormen biobrandstoffen de little devil die staat voor honger, voedselrellen, hoge prijzen, inflatie, nieuwe handelsbeperkingen, een leeggekapte Amazone en veel ethisch ongemak. **Bio-energie staat opeens voor iets dat niet hoort: het steelt als het ware het voedsel van het bord van de arme medemens.** Een dergelijke opvatting is hooguit gedééltelijk juist - voor een heel klein deel. Maar het is wel een comfortabele opvatting. Waar ze postvat hoeven de echte drama's niet meer te worden belicht.

Op werelddniveau wordt hooguit twee procent van het totale landbouwareaal gebruikt voor bio-energie. Dat kan onmogelijk de algemene prijshausse van nu verklaren. Daar komt bij dat bio-energie beslist geen nieuw fenomeen is. In Brazilië bijvoorbeeld wordt al decennialang suikerriet geteeld voor de productie van ethanol dat verplicht wordt toegevoegd aan benzine. Meer in het algemeen gesproken: de landbouw levert al eeuwen lang zowel voedsel- als zogeheten non-foodproducten. Als we nu schande spreken van bio-energie, dan zouden we achteraf ook de teelt van bijvoorbeeld katoen ernstig moeten veroordelen. Of nog erger: de teelt van voedergewassen voor trekvee. Dat is in grote delen van de wereld nog steeds een vorm waarmee de landbouw een belangrijk deel van de energie produceert die ze zelf behoeft. Hetzelfde geldt voor honger. Daar wordt nu opeens schande van geroepen. **De echte schande is natuurlijk dat de wereld tien jaar geleden al 850 miljoen hongerende mensen kende en dat, ondanks alle retoriek, dat aantal nog steeds op hetzelfde niveau ligt.** Hypes worden niet gehinderd door enig geheugen.

Natuurlijk gaat er van het perspectief dat **bio-energie** belangrijk gaat worden een opwaartse druk uit op de prijs van de benodigde gewassen. Maar die opwaartse druk is slechts één van de vele factoren die meespelen. Minstens zo belangrijk zijn de **sterk geslonken graanvoorraden**. Die zijn op werelddniveau de afgelopen jaren voortdurend verder gezakt en bevinden zich nu op een onverantwoord dieptepunt. Relatief kleine verstoringen kunnen daardoor grote gevolgen hebben. Ook het **gemis aan tweede-generatietechnologieën** (waarmee restproducten worden omgezet in bio-energie) speelt vooralsnog een grote rol. Daar kan de **wereldwijde afbraak van landbouwpolitieke buffers en nieuwe speculatiegolven** aan worden toegevoegd. Ziedaar de ingrediënten van een explosieve situatie die zich vertaalt in een aantal zorgwekkende verschijnselen.

Gezien die complexe achtergrond is de identificatie van bio-energie als het zwarte schaap al te simplistisch. Maar nogmaals, het is wel comfortabel. **Wie, zoals de Engelse premier Gordon Brown (en na hem nog vele anderen), de bio-energie duidt als het grote kwaad, die kan zwijgen over de effecten van de neoliberale herordening van landbouwproductie en voedselmarkten - een herordening die juist in het Engeland van Thatcher, Blair en Brown een sterke drijfkracht had en die de wereld al eerder fraaie dingen als de gekkekoeienziekte opleverde.** Het richten van de beschuldigende vinger naar bio-energie heeft nog een ander voordeel. Het zijn ánderen die er élders iets aan moeten doen (bijvoorbeeld Lula die in Brazilië het roer om zou moeten gooien). **Europa treft kennelijk geen enkele blaam.**

Tegenover degenen die alarm slaan, staan de deskundigen die rituele bezweringen uitspreken. Het zijn de bezweringen die elke keer als er wat misgaat weer opduiken. Ze zijn ritueel: ze worden uitgesproken ongeacht de precieze aard van het probleem en dienen veelal een doel dat anders is dan wat wordt gezegd. **In essentie komen de bezweringen erop neer dat er potentieel meer dan voldoende kan worden geproduceerd,**

als er maar voldoende geld komt voor landbouwkundig onderzoek. Of, het is een stijlbloempje dat in het Nederlandse debat naar voren kwam, als er maar genetisch gemodificeerde gewassen mogen worden geteeld. Dan komt alles weer goed.

Het is waar dat er gigantische mogelijkheden zijn om de landbouwproductie op wereldniveau (inclusief de teelt van bio-energie) verder op te voeren. Het drama is echter dat we voortdurend inzetten op drie factoren die elkaar tegenwerken. Wat aan de ene kant wordt opgebouwd, wordt aan de andere kant weer net zo hard tenietgedaan.

De drie factoren zijn het terugdringen van de boerenlandbouw, het in stand houden van de wereldmarkt en de opkomst van nieuwe voedselimperia. Als deze elementen serieus in de analyse worden betrokken dan blijkt dat het bepaald niet zomaar goed komt. Integendeel, het lijkt er op dat het alleen maar erger gaat worden.

Ten eerste de boerenlandbouw, helaas geen pleonasme, want naast de - zeg maar - klassieke landbouw die door boeren wordt bedreven, zijn allerlei nieuwe vormen van landbouwbeoefening ontstaan. Ondernemerschap is daarbij meestal het sleutelwoord. Ondernemerslandbouw is landbouw die sterk op de markt is georiënteerd en die wordt gekenmerkt door doorgaande expansie, vaak gefinancierd met leningen en mogelijk gemaakt door nieuwe technologieën. Zo ontstaan grote agrarische ondernemingen die indrukwekkend ogen.

Maar schijnt bedriegt. Grote ondernemingen vervangen vaak tien kleinere die samen meer opbrachten. Mexico biedt daarvan op dit moment dramatische voorbeelden. Grote extensieve veeondernemingen laten grote kuddes los, zonder er veel naar om te kijken. Ze nemen de plaats in van kleine boerenbedrijven, die, hoewel ze kleinschaliger waren en intensiever, wel relatief meer opbrachten. De productiewaarde per hectare grond daalt daarmee van zón 4000 pesos per hectare naar een schamele 500. Zo verarmt de streek.

Hetzelfde gebeurt in Ecuador met de aardappelproductie. In het kader van vooruitgang maken klassieke en duurzame praktijken plaats voor nieuwe technologische pakketten, die minder productief zijn en bovendien veel meer bestrijdingsmiddelen behoeven.

Soortgelijke tendensen zijn gedocumenteerd voor Europa. Koeien gaan veel minder jaren mee dan vroeger. De efficiëntie van kunstmestgebruik is in de loop der jaren drastisch gedaald. Dit zijn allerlei vormen van contraproductiviteit die de vooruitgang, die ook wordt geboekt, vaak ten dele en soms zelfs helemaal teniet doen.

Daar komt nog een tweede punt bij. Juist omdat de ondernemerslandbouw zo sterk op de markt georiënteerd is, zien we bij aanhoudend lage prijzen een opmerkelijk en geheel nieuw fenomeen: de grootschalige bedrijven stoppen ermee, iets wat in de boerenlandbouw, van oudsher en ondanks alle problemen de drager van voedselzekerheid, nooit voorkomt. Iedereen die door Zuid-Amerika, Afrika en of Azië heeft gereisd kent het verschijnsel van de lege kippen- of varkensstallen. Op deze manier wordt de stabiliteit van de voedselaanvoer van binnenuit ernstig bedreigd. Overigens doet dit verschijnsel zich ook in Europa voor; het is alleen minder zichtbaar. De stabiliteit van de boerenlandbouw, en daarmee de continuïteit van de voedselvoorziening, is sinds het midden van de jaren 90 in snel tempo verslechterd.

In het neoliberale voedselregime dat zich vanaf dan steeds meer afbakt, geldt de wereldmarkt als ordenend principe. Goedbeschouwd is dat merkwaardig in een wereld waarin, ook nu, hooguit een 15 procent van de totale wereldvoedselproductie daadwerkelijk een nationale grens passeert en daarmee deel van die veronderstelde wereldmarkt wordt. Het meeste voedsel wordt geconsumeerd niet ver van de plaats waar het is geproduceerd.

Met het neoliberale project (en de daarmee samenhangende ontmanteling van landbouwpolitieke stelsels) wordt evenwel gepoogd al die stromen, ook en vooral de lokale, te onderwerpen aan één en hetzelfde prijzenregime - en vooral: aan nieuwe machtscentra.

Tegelijkertijd ontstaan nieuwe circuits, die plaatsen van armoede verbinden met plaatsen van rijkdom. De asperges voor de Noordwest-Europese markt bijvoorbeeld worden in toenemende mate in de woestijnen langs de Peruaanse kust geproduceerd. Dat water daar schaars is doet er niet toe. Het schaarse water wordt, verpakt als asperge, geëxporteerd. Dat kan omdat land, en vooral arbeid er zo goedkoop

zijn. Een wereldmarkt en een wereldhandel die worden geordend met behulp van de neoliberale fictie kunnen niet anders dan ecologische wanorde, verspilling van energie en een permanente turbulentie opleveren. Turbulentie zoals we die nu meemaken en die allerlei onverwachte neveneffecten, als tijdelijke schaarste en abrupt stijgende prijzen, oplevert. Al in de jaren 50 van de vorige eeuw waarschuwde Polanyi dat het lot van land en mensen overlaten aan de markt, overeenkomt met de verwoesting ervan. Dat is precies wat we nu zien.

Met de opkomst van het neoliberalisme zijn nieuwe voedselimperia ontstaan. Dat zijn wereldwijd opererende netwerken, die in toenemende mate de productie, verwerking, distributie en consumptie van voedsel controleren.

Door het functioneren van deze netwerken, die steeds meer een monopolioïde macht verwerven, is de afstand tussen de prijs die consumenten betalen en de prijs die boeren ontvangen, gigantisch en op vaak onbegrijpelijke wijze gegroeid. In veel Europese landen is de voedselindustrie in de afgelopen 25 jaar qua toegevoegde waarde méér gegroeid dan in welke andere industriële sector dan ook. De voedselindustrie is zo aantrekkelijk dat zelfs chemieconcerns besluiten om hun activiteiten te verleggen. Voedselimperia vertegenwoordigen een ontzaglijke macht (die in het neoliberale raamwerk beduidend is vergroot). Voor boeren zijn ze in toenemende mate een onvermijdelijk afzetkanaal, voor veel consumenten zijn ze noodzakelijk om toegang tot voedsel te verkrijgen.

Tot voor kort was de voedselvoorziening op veel plaatsen in de wereld een publiek domein van eindeloos veel kleine producenten en een regulerende overheid. Dit publieke domein is in het afgelopen decennium razendsnel geprivatiseerd. De voedselvoorziening is nu een speelveld van nieuwe imperia die, als het nodig is, de markt met extra-economische macht naar hun hand kunnen zetten. In het recente verleden zijn we getuige geweest van de ondergang van Parmalat en van de bijna-ondergang van de Aholdgroep, twee belangrijke voedselimperia. Die episodes hebben niet alleen geleerd dat de nieuwe voedselreuzen soms voeten van leem hebben (waarmee ze bijdragen aan de fragiliteit van het systeem als geheel). Ze

hebben ook duidelijk gemaakt dat het najagen van een hoge en snel groeiende cash flow de allesoverheersende maatstaf is.

Afgemeten aan deze nieuwe realiteit is een recent essay van Harriet Friedmann, een erkend deskundige op het gebied van internationale voedselregimes, tegelijkertijd correct en huiveringwekkend. De landbouw van deze wereld is niet meer in de allereerste plaats gericht op het voeden van de wereldbevolking, maar, zoals de titel van haar essay luidt, op het voeden van imperia.

De marginalisatie van de boerenlandbouw, het neoliberale project en de opkomst van voedselimperia vormen de coördinaten van een wereld waarin schaarste en overdaad, honger en obesitas, concurrentie om schaarse hulpbronnen en een gelijktijdige verkwesting zich allemaal en tegelijkertijd voordoen.

Het wordt er inderdaad niet beter op. In beginsel had de mogelijkheid van bio-energie kunnen leiden tot een aantrekkelijk versterking van de landbouw. Ook en wellicht vooral in de Derde Wereld. Binnen de gegeven coördinaten verzwakt de landbouw juist.

Toch is het goed om te bedenken dat we de alternatieven binnen handbereik hebben. Die draaien, in essentie, om het stimuleren

van boerenlandbouw, het voeren van een verstandig landbouwbeleid en, bovenal, een eerlijke en duurzame ordening van internationale handelsstromen.

Een verstandige aanpak is ook zeer wel mogelijk voor de vermaledijde bio-energie. Want behalve de imperiale schema's waarin de voortbrenging ervan nu wordt geperst, zijn er andere, veel aantrekkelijker en efficiënter oplossingen. Bijvoorbeeld een gedecentraliseerd en flexibel systeem dat steunt op meerledige energieopwekking op het boerenbedrijf of in groepen van samenwerkende boerenbedrijven.

Benutting van afval en restproducten is daarbij de spil. Maar door de hype praat niemand meer over dergelijke, bij uitstek concrete alternatieven. De wrange ironie is dat er bovenal wordt gewaarschuwd tegen marktverstoring. Derdewereldlanden die landbouwexporten beperken, of zoals Argentinië op dit moment doet, extra belasten, om voor de eigen bevolking de voedselvoorziening veilig te stellen zouden de markt verstoren. Zo ook zou het stimuleren van een gedecentraliseerde opwekking van bio-energie marktverstoring zijn. Degenen die dit zeggen, bedoelen dat de markt er enkel is ten behoeve van de nieuwe imperia. De ondernemerslandbouw verdrijft de

Persbericht 17 juli 2008 Gokt Gent op biobrandstoffen of op voedsel?

Op 20 juli speelt Oxfam samen met de landbouworganisatie Wervel en de solidariteitscampagne van CDR-Gent een perfide spel rond krachtverhoudingen in de landbouw. Verdedigers van de duurzame landbouw en producenten van biobrandstoffen nemen het tegen elkaar op tijdens de Gentse Feesten.

Nu ons voedsel almaar duurder wordt, komt het er op aan zoveel mogelijk zakken graan te veroveren! Maar maakt de kleine boer enige kans? Wie zal bij dit spel aan 't kortste eind trekken en het gelag betalen?

Bent u een winnaar? Wist u dat mensen in het Zuiden meer dan 30 procent van hun inkomen moeten besteden aan voedsel? Wie moet leven van 2 dollar per dag staat voor de moeilijke keuze: geld uitgeven aan gezondheidszorg en onderwijs of aan voedsel?! In de wereld zijn 854 miljoen mensen ondervoed. Met de huidige voedselcrisis dreigt dat aantal nog met 100 miljoen toe te nemen. En meer dan 70 procent van de extreme armoede is nu al te vinden in het landbouwmilieu. Ook in het Noorden hebben familiale boeren het moeilijk. Wist u dat in Vlaanderen zo'n 2.000 boerderijen verdwenen zijn in 2007? Elke minuut houdt een boer het voor bekeken in Europa. Is er nog wel plaats voor de familiale landbouw en kan deze het spel der krachtverhoudingen winnen?

boerenlandbouw. De voedselimperia willen geen marktverstoring.

Jan Douwe Van der Ploeg is professor in de rurale sociologie aan de landbouwuniversiteit Wageningen. Zijn meest recente boek is "The New Peasantry . Struggles for autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization"; <http://www.earthscan.co.uk/?tabid=3921>

Jan Vanhumbecck
Koolzaadteler uit Bierbeek.

"Het is spijtig dat er zo'n ongenueanceerd verhaal over biobrandstof wordt gebracht. Wat de CO₂-uitstoot betreft, worden appels met peren vergeleken. Als je in Indochina voor palmplantages de turfhoudende bodem leemaakt, komt er enorm veel CO₂ vrij. Maar in Europa maakt het qua uitstoot niks uit of je tarwe of koolzaad verbouwt.

"Met de verhoging van de landbouwprijzen is ook niks mis. De voedselvoorziening moet juist duurder worden, net om de voorziening ervan veilig te stellen. Je hebt daar boeren voor nodig, maar in de derde wereld lopen ze weg uit de sector omdat ze niks verdienen. Als de prijzen laag blijven, hou je dus niemand meer over.

"Ik heb tarwe. Als ik die nu oogst, is die 190 euro per ton waard. Verwarm ik er mijn huis mee, zoals ik vorig jaar heb gedaan, dan brengt dat 350 euro per ton op. Je kunt dus niet zeggen dat voedsel duur is. Het is weliswaar een verdubbeling van de prijs, maar het blijft spotgoedkoop.

"Vier jaar geleden heb ik mijn suikerbietenquota verkocht om over te stappen op koolzaad. Dat is geen zware investering. Met 7.000 euro ben je wel vertrokken. Voorlopig mag ik mijn koolzaadolie nog taksvrij verkopen. Maar als er zich meer mensen op deze handel toeleggen, verwacht ik wel te moeten betalen. Koolzaad is echter nog altijd goedkoper dan tarwe. Ik verdien er 500 of 600 euro meer mee per hectare.

"Ik ben ook niet bang dat ik straks zonder werk kom te zitten. Integendeel. Ik kan de vraag niet aan omdat er steeds meer klanten komen. Bij mij betaal je 85 cent per liter, diesel kost aan de pomp al 1,40 euro. Dat is een groot verschil, hé? Afgelopen jaar had ik 17 hectare koolzaad gezaaid. Dat levert tussen de 15.000 en de 20.000 liter olie op. Volgend jaar ga ik proberen meer te produceren. Dan vraag ik 1 euro per liter.

"Je kunt nooit alle voortuigen op plantenziekten laten rijden. Dat is niet frustrerend. Ik vind juist dat ik heel goed bezig ben. Mijn varkens eten nu de perskoeken uit de koolzaachteelt. Daardoor hoeft ik geen soja uit Brazilië meer te halen en vermindert de CO₂-uitstoot. Bovendien gebruik ik de glier van de varkens als bemesting voor mijn koolzaadvelden. Bij mij is de keten rond."

Er is hoop op verandering. Stop de koehandel met melk!

Op zondag 20 juli staat de Bibliotheekstraat, die voor de duur van de Gentse Feesten omgedoopt is tot "Road Of Awareness", in het teken van de duurzame landbouw waar Oxfam deze zomer campagne rond voert. **Waarom een landbouwcampagne?** Terwijl er voedsel in overvloed geproduceerd wordt, zijn armoede, honger en ondervoeding een realiteit voor miljoenen mensen. Paradoxaal genoeg zijn de boeren er het eerste slachtoffer van. Wereldwijd hebben ze dezelfde problemen: landbouwers moeten steeds meer produceren aan steeds lagere prijzen om de concurrentie aan te kunnen terwijl hun productiekosten stijgen. Die logica, verbonden aan een inadequaat landbouw- en commercieel beleid, is fataal voor de boerenlandbouw.

Een campagne gelinkt aan de actualiteit. Maar niet alleen de boeren zijn het slachtoffer van dit falende landbouwbeleid. Doordat de voedselprijzen de laatste maanden steeds verder de hoogte ingaan, wordt het voor de armsten haast onmogelijk om nog voedsel te kopen. Overal ter wereld breken voedselrellen uit. Ook in Europa maakt de bevolking zich zorgen over de daling van de koopkracht en de stijgende kost van de voedseluitgaven.

Een van de oorzaken van de stijging van de voedselprijzen zijn **biobrandstoffen**. In het rapport "Another Inconvenient Truth" stelt Oxfam dat het biobrandstoffenbeleid leidt tot voedselonzekerheid en inflatie. De wereldwijde stijging van de voedselprijzen zou immers grotendeels toe te schrijven zijn aan de evoluties in de biobrandstoffenmarkt.

Het is hoog tijd dat de Noord- en Zuidlanden een duurzaam voedselbeleid uitbouwen, gebaseerd op de ontwikkeling van de lokale productie en de lokale markten op de consumptie van plaatselijke landbouwproducten. "Wij willen ijveren voor een sterk landbouwbeleid dat de familiale landbouw serieuze kansen biedt om te overleven", zegt Bert Dhondt, campagnemedewerker van

Oxfam. "Boerenbedrijven in Noord en Zuid hebben het steeds moeilijker om het hoofd te bieden aan de concurrentie van de industriële landbouw. België slaagt er met het huidige beleid nog amper in om zijn boerenlandbouw te beschermen. En ondertussen gaat Europa steeds verder met het onderhandelen van handelsakkoorden die de kleine boer de strop omdoen."

Daarom organiseert Oxfam-Solidariteit, samen met Wervel en CDR-Gent, animatie over biobrandstoffen in de Bibliotheekstraat. Het publiek kan er aan den lijve ondervinden hoe kostbare grondstoffen verkast worden bij de productie van biobrandstoffen. Tijdens een educatief spel moet iedere deelnemer zoveel mogelijk zakken kostbaar graan verzamelen. Vervolgens stellen deze organisaties aan de consument een aantal alternatieven voorgesteld om de familiale landbouw te ondersteunen.

In hetzelfde Gent organiseerden eind juni Fian, Wervel, Werkgroep inheemse volkeren van Friends of the Earth en het Gents Ecologisch Centrum een infoavond over honger bij de Guarani in de Braziliaanse deelstaat Mato Grosso do Sul. Hoofdoorzaak van deze 'case': oprukkende soja- en suikerrietvelden voor biodiesel en ethanol. Meer info: www.fian-guarani-nl.blogspot.com Een uitvoerig dossier vind je in MO*- Mondiaal Magazine, juni 2008: "Biobrandstof verdringt Guarani-indianen. Stille genocide in Brazilië."

Een paardenmiddel voor witwasterij

Wervel luidde al enkele keren de alarmklok over de huidige explosie van paarden in Vlaanderen, de zogenaamde **verpaarding van het landschap**. We hielden er zelfs een heus openbaar debat rond in Limburg. Koeien moeten blijkbaar hoe langer hoe meer de wei uit; paarden erin!

Blijkt dat het een groot taboe is: landbouwbladen wijden vele bladzijden aan het paard, ministers promoten het economische belang van de paardenliefhebberij voor Vlaanderen, etc.

Wat volgt, is een anonieme getuige 'uit de sector'. Met dit geluid willen we niet de hele paardenhouderij in diskrediet brengen of de verpaarding voor eens en altijd duiden. Wat volgt, kan wel een tipje van een soms duistere sluier oplichten. Naast eerlijke liefhebberij en het symbool van enige veralgemeende welvaart in Vlaanderen,

blijken paarden ook een goede belegging te zijn. En **blijkbaar zijn niet alleen paarden wit, zwart, grijs of bruin. Het geld is dat ook.**

"Wat ik vertel, is perfect legaal. **Stel: ik heb 50.000 euro, die ik vanuit het zwarte circuit wil wit wassen.** Ik koop ergens een kreupel paard voor 500 euro. Ik verkoop het aan een goede kennis die het spel wil meespelen, zogezegd voor 50.000 euro. Het paard moet niet van stal veranderen. Het geld ook niet. Met een eenvoudige factuur met vermelding "ontvangen" is de onderlinge verkoop geklaard. Belastingen moeten er niet op betaald worden. Het gaat namelijk om een eenmalige particuliere verkoop. Je kan dit niet te veel herhalen, want dan ben je een paardenhandelaar. Zulke aanbiedingen worden mij momenteel gedaan, maar ik ga er niet op in."

Aanbodbeheersing in de aardappelteelt? Een gesprek met Guy Depraetere

Een opvallend bericht in vilt.be doet ons naar Deftinge trekken:

Boeren die op basis van marktgegevens gaan kijken welke vraag er naar aardappelen is en er nadien hun aanbod op afstemmen om zo een hogere prijs voor hun producten te krijgen: de United Potato Growers of America (UPGA), een organisatie die 70 procent van de Amerikaanse aardappeltelers verenigt, brengt dit systeem al sinds 2004 succesvol in de praktijk. **"We hebben gemerkt dat we door het aanbod met 1 procent te wijzigen, de prijs met 6 procent kunnen beïnvloeden"**, zegt Buzz Shalan, een Amerikaanse aardappelteler die naar Oudenaarde was afgezakt om een groep Vlaamse aardappeltelers uitleg te geven over dit systeem van aanbodbeheersing.

De Amerikaanse aardappeltelers lieten zich inspireren door de Indiase e-Choupals. In India hebbende boeren de gewoonte om elke avond samen te komen om de gebeurtenissen van de dag te bespreken. Vroeger leefden die boeren in een vacuüm dat gevoed werd door geruchten en verhalen. Door computers met internetverbinding in die landbouwersdorpen te brengen, kregen ze echte informatie waardoor ze hun opbrengsten konden verhogen en hun aanbod beter konden afstemmen op de markt. "Ondanks de geliberaliseerde wereldmarkt verdienen de Indiase sojabonentelers na de komst van de e-Choupals 250 procent meer. Mensen die vroeger benadeeld waren in de economie, hebben plots invloed gekregen op de markt", stelt Shalan.

En al gauw ontstond bij een aantal Amerikaanse aardappeltelers het idee dat dit systeem ook hen voordelen kon opleveren. Langzaam maar zeker begonnen ze zich te organiseren

en zo ontstond de United Potato Growers of America. Deze organisatie is eigendom van de aardappeltelers en wordt door hen gefinancierd en beheerd. De missie van de UPGA is **de telers van zo nauwkeurig mogelijke marktinformatie voorzien**, want het uitgangspunt van de organisatie is dat wie de beste informatie heeft, wint. "Om meer te kunnen verdienen moeten telers beschikken over marktinformatie die gelijkwaardig of beter is dan die van de mensen waaraan ze hun product verkopen", stelt Shalan.

De organisatie begon met het verzamelen van allerlei markt-informatie. "Niet alleen het aanbod werd per week in kaart gebracht, ook het vraagvolume werd nauwkeurig geanalyseerd op basis van historische levervolumes en trendanalyses van AC Nielsen", herinnert Shalan zich. Al die gegevens werden in een database geplaatst die zeer nauwkeurig wordt bijgehouden. Het eerste jaar werd er onder de telers afgesproken om het areaal met 10 procent te verminderen, het tweede jaar met 15 en het derde jaar met 20 procent. **"Al vanaf het eerste jaar zagen we dat een daling van het aanbod de prijs deed stijgen.** Na een aantal jaren van inkrimping zal het areaal nu wellicht weer kunnen uitbreiden", meent de Amerikaanse aardappelteler.

Volgens Buzz Shalan is het belangrijk dat de relatie met de verwerkende industrie goed blijft. Contracten op basis van volumes zijn volgens hem uit den boze. "We zijn geëvolueerd naar hectarecontracten. Al te vaak gaven fabrieken financiële incentives bij volumecontracten wanneer boeren hun contract volledig vol leverden. Dit leidde er vaak toe dat de telers meer plantten dan voorzien in hun contract. Als de oogst meeviel,

ontstond er een groot overschot op de markt en dat deed de prijs kelderen. Daar moesten we dus van af".

Door het aanbod te gaan beheren en met dezelfde contracten te werken, konden de risico's die boeren vroeger moesten nemen nu overgaan naar de aankopers. "Vroeger moesten boeren bepalen hoeveel ze gingen planten met het mogelijke gevolg dat ze met een deel van hun oogst blijven zitten, nu moeten de aankopers gaan inschatten hoeveel ze nodig en bij een verkeerde schatting de gevolgen dragen", aldus Shalan. **"In het begin was die goede relatie niet evident, maar op termijn merkte de verwerkende industrie dat ook zij er beter van werden. Denk maar aan minder volatiele prijzen, een gemakkelijkere onderhandelingspositie bij de grootdistributie en boeren die opnieuw ruimte hebben om te investeren in kwaliteit".**

Week per week berekent de UPGA welke hoeveelheid aardappelen er mag vertrekken in welke regio zonder dat de prijs daarbij gedestabiliseerd wordt. Telers krijgen op basis van die berekeningen advies. "Dit is enkel advies, telers zijn vrij om al dan niet te leveren. Maar vaak breekt het hen zuur op wanneer zij tegen het advies in toch hun aardappelen op de markt brengen. In de loop van het seizoen ontstaan er tekorten en stijgen de prijzen. Regio's die tevoren al hun voorraden leverden, kunnen dan niet meer profiteren van die hoge prijzen", weet de Amerikaan.

ABS-woordvoerder Guy Depraetere ziet ook bij ons toepassingsmogelijkheden voor dit systeem van **aanbodbeheersing**. "De prijsvorming van aardappelen gebeurt op de Europese markt.

Wanneer we met de belangrijkste aardappeltelende landen in Europa zo'n systeem op poten kunnen zetten, kan er eindelijk een einde komen aan het verkopen van onze producten onder kostprijs. Acht jaar op de tien produceren we teveel". Depraetere pleit daarom voor solidariteit over de landbouworganisaties en grenzen heen. "De ministers en de overheid hebben ons al laten verstaan dat zij niet kunnen tussenkomen in de prijsvorming, dus zullen we het zelf moeten doen".

Alô Guy, we zitten midden in het 'Internationaal jaar van de aardappel' en wat krijgen we nu? Aanbodbeheersing in de aardappelteelt! Als er nu één product in de Europese Unie 'vrij' is, dan toch wel de patat...

Ja, wij zijn al vier jaar bezig met een aardappelstudieclub. Uniek in België: enkel boeren-telers. Iemand die komt, krijgt ook de info. Op de laatste bijeenkomst waren er 17 mensen, ondanks de volle tarwe-oogstomstandigheden. Normaal zijn er 20 à 35 deelnemers. We starten met het wedervaren van elke boer rond de tafel, de opbrengstvoorspelling, bespreking van de velden, stocks Klein en groot vertelt zijn wedervaren, wat enorm verrijkend werkt. Het gaat om geëngageerde telers, hoewel heel verschillend. Sommigen slaan nog op in een open schuur met stro en plastic, andere hebben een gesofisticeerde schuur.

In deze club wordt verder gediscuteerd over de contracten, worden oefeningen gemaakt

op de aardappeltermijnmarkt, groepsaankopen van fytoproducten, teelttechnische discussies, enz..

Vanuit onze interesse om tot een betere en meer stabiele prijsvorming te komen, zochten we contact met de Amerikaanse boeren, die al geruime tijd met aanbodbeheersing in de aardappelteelt begaan zijn. Samen met vertegenwoordigers van de Nederlandse Akkerbouwvakbond (NAV), stak ik begin dit jaar de grote plas over. Het was bijzonder inspirerend. Bezoek maar eens hun website www.unitedpotatousa.com en uiteraard ook de onze: www.unitedpotato.be

Je spreekt over groten en kleinen. Hoeveel aardappeltelers zijn er eigenlijk in Vlaanderen?

Ongeveer 6000 aardappeltelers. Het gaat om 42.000 hectare.

Jullie studieclub is dan nog een kleine groep, maar ik zie 'de sector' al zenuwachtig worden.

Klopt. Wat beogen we?

1. Verenigen van telers over

landbouworganisaties heen. Op de bijeenkomst in juni waren toch 4 Boerenbonders aanwezig, 6 Walen (werden bedankt; zonder hen zou het niet mogelijk geweest zijn) op een totaal van 60 telers. In de studieclub zijn het allemaal ABS'ers (Algemeen Boerensyndicaat), maar de intentie is er om ruimer te werken. Het gaat hier om trekkers, *believers*. Je hebt 30 % van het areaal nodig om de markt te beïnvloeden. Dat komt neer op 4.000 telers met 20 ha elk, verdeeld over de 4 landen: Nederland, België, Duitsland en Frankrijk.

2. Maximale informatie

Van de kant van de producent – via het Nationaal Instituut van de Statistiek (NIS) of het Agentschap voor Landbouw & Visserij (ALV).

In België kennen we een uniek fenomeen: elk jaar stijgt de aardappelverwerking met 5 %. De verwerkers stellen zich de vraag hoe de toelevering zal kunnen gegarandeerd worden. Vandaar de talrijke aanwezigheid van de verwerkers op de aardappelvergadering te Oudenaarde.

Vanaf nu zal meer informatie via internet doorgegeven worden. Boeren zullen transparant moeten zijn rond voorraden/verkochte hoeveelheden en dat allemaal via het internetmedium. Bijvoorbeeld: eventueel rampen in een bepaalde regio, hoeveel stock is er, enz.

Van de kant van de afnemer

Weet wat er verwerkt wordt, hoeveel er naar de versmarkt gaat, hoe groot de export is. Met andere woorden: hoe groot is de vraag? En dan: hoe groot is die in vergelijking met voorbije jaren. In Amerika gaat men tot zeven jaar achteruit en worden de vroege aardappelen afgestemd op de voorraden oude.

3. Aanbodbeheersing gedurende het stockeerseizoen. Een voorbeeld: **De leden van de groep verkopen niet onder de 12 Euro (marktprijs is 9 euro, maar kostprijs is ook 9 euro!).** De niet-leden zijn niet geïnformeerd, hun voorraden geraken op en automatisch

Bedrijfsgegevens van Guy Depraetere, Deffinge nabij Geraardsbergen

Een heel oude boerderij. Sinds de 11e eeuw ligt hier een boerderij, afhankelijk van de Sint-Pietersabdij te Gent.

In de 16e eeuw ging het al om 170 hectare. Er werd toen gewerkt met 14 paarden. De ouders Depraetere pachtten het bedrijf sinds 1953.

Momenteel nog in pacht. 95 hectare: akkerbouw en vleesvee (125 stuks), 20 hectare aardappelen; 18 hectare tarwe; 20 ha maïs, 7 ha boontjes; 8 ha groene erwten, 23 ha graasland.

gaat de prijs omhoog. Dan komen de goed-geïnformeerden in het spel! De marktwerking is enorm. Bij tekort is de boer koning. Als er teveel zijn, zakken de prijzen tot ver onder de kostprijs en keuren verwerkers willekeurig partijen af.

4. Op het einde van het seizoen kunnen we het overschot tenslotte uit de markt nemen en naar een andere bestemming brengen, die niet marktverstorend is.

Als er veel oude aardappelen op de markt dreigen te zijn op het ogenblik dat de nieuwe worden aangevoerd, kunnen we pro-actief minder areaal vroege aardappelen uitplanten.

Wat versta je nu onder aanbodbeheersing?

Vroeger waren we altijd maar aan het produceren, zonder ons af te

vragen wat er verder mee gebeurde. Afnameplicht bestond. In een geliberaliseerde wereld is de afname niet evident en wordt een teveel afgestraft met lage prijzen. **Het komt er dus op aan de productie zo dicht mogelijk af te stemmen op de vraag en zoveel mogelijk vermijden dat er overvloedige productie komt.** ABS is voor het behoud van "een" quotum. Maar melk- en suikerbietenquota zijn bijvoorbeeld een momentopname van de productie van een bepaalde jaar. Het heeft niets te maken met de vraag. Een vastklik. Als de export wegvalt, wat ga je er dan mee doen. De huidige quota's zijn te log en moeten eerder indicatief zijn, maar moeten niet per sé ingevuld als de vraag te klein is.

ABS is voor een flexibel quotum dat zich aanpast aan de vraag. Met de aardappelen kregen we hier meer inzicht. **We willen meegroeien, maar niet sneller** dan de vraag. "Kris Peeters en zijn zachte landing in 2013, je kan meegroeien." Dat betekent niets, als je niet weet dat er voldoende vraag is. Je kan ook zacht landen in de mesthoop. Neem nu de melkprijzen. Vorig jaar tot 39 euro/ton, maar de kosten stegen tot 30 %. Nu is de melkprijs slechts 26 euro.

In een normaal jaar is er altijd 15 % teveel. Bij ramp heb je meevaller! In het Europees landbouwbeleid is aanbodbeheersing niet voorzien. Op tien jaar heb je voor aardappelen maar twee jaar een goede prijs. **Wij staan voor aanbodbeheersing vanuit de boeren zelf.** Juridisch is dat nog niet duidelijk. Wij geven advies. Het is niet verplicht van dit te volgen. Er is geen sanctie.

In *Drietandmagazine* van ABS heb ik een wekelijks kortstuk over de aardappel. Een aardappelpraatje, gezien door de boer zelf.

Onleesbaar?

Door een complicatie bij de lay-out was in de vorige Wervelkrant het sterke stuk van Roos Masson voor velen quasi onleesbaar. Wie het artikel alsnog wil lezen, kan het elektronisch aanvragen bij info@wervel.be. We kunnen het ook per post opsturen.

Aardappelaanbod van onderop... Hoe ga je dat verder aanpakken?

ABS heeft al contact gehad met Nederland, Frankrijk en Duitsland en ook daar werd het initiatief positief onthaald. Zoals Buzz Shalan zegt: **kennis is de basis van alles.** Die informatie kunnen we bijvoorbeeld halen bij het PCA, VLAM, de overheid. Ook Belgapom, de koepel van de verwerkende industrie, kunnen we in deze fase al betrekken. Met samenwerking kunnen we meer bereiken dan met naast elkaar te werken. De markt kan al beïnvloed worden, wanneer de telers voor 30 procent van het areaal het advies volgen. Door het aardappelareaal te verminderen zullen de telers efficiënter gaan produceren. Alleen de beste gronden zullen gebruikt worden voor aardappelen, dure seizoenspacht zal vermeden worden en er zal wellicht ook een betere vruchtafwisseling komen. Daarnaast komen die gronden vrij voor andere gewassen.

Interview: Luc Vankrunkelsven

Voor contact met de geïnterviewde: guy.depraetere@absvzw.be

Wervel gaf in het verleden enkele brochures uit rond deze thematiek. Ze zijn nog te verkrijgen op het secretariaat:

- Aardappelen, zolang ze in de grond zitten, zijn ze goed. Wervel, 1996. (2,50 euro)
- Productiebeheersing. Analyse, bestaande vormen in Vlaanderen, voorstellen voor concrete vormen, verslag studienamiddag. Wervel, 2002. (2,50 euro)

Zelfoogstboerderij “Het Open Veld” in Leuven valt in de prijzen

Het Innovatiesteunpunt voor land- en tuinbouw is een kenniscentrum opgericht door Boerenbond en Cera. Bedrijfsleiders kunnen er terecht voor informatie en advies. Elke twee jaar worden ook een aantal interessante initiatieven bekroond met een financieel ruggensteuntje. Dit jaar was de zelfoogstboerderij “Het Open Veld” van Tom Troonbeeckx uit Leuven één van de gelukkigen.

Tom liet zich inspireren door een beweging die al een aantal jaren furor maakt in de V.S. maar ook in onze buurlanden voet aan grond krijgt: **Community Shared Agriculture. CSA is landbouw ondersteund door de gemeenschap.**

Bij de zelfoogstboerderij vertaalt zich dat zo: de “leden” engageren zich door in april een oogstaandeel te kopen. Daarmee kunnen zij het hele seizoen zélf groenten, kruiden en kleinfruit komen oogsten op het veld. Gevolg: een brede waaier **positieve** effecten.

Ecologisch bijvoorbeeld. Het **veld** ligt immers **dicht bij de leden**. Je komt als lid dus te voet of met de fiets. Er is geen tussenhandel, ook geen nutteloos vervoer. De groenten worden niet verpakt, elk lid brengt gewoon zijn eigen

mand of tas mee. En last but not least: er wordt natuurlijk biologisch en ecologisch geboerd.

Maar het speelt ook een sociale rol: het is een **ontmoetingsplaats voor mensen van alle slag**. Gezond en lekker eten brengt hen samen: even uitrusten, even genieten van het buitenleven of een picknick... Daarnaast heeft het project een educatieve waarde: het leert stilstaan bij het prachtig proces van groeien en bloeien. **Je komt te weten wat je eet en waar het vandaan komt.** Weer de **seizoenen leren kennen**: wat groeit wanneer?

Economisch toont het aan dat verse, biologische groenten **niet duur** hoeven te zijn. De handel wordt tot een minimum herleid. En door zelf te oogsten win je nog een tweede keer. En **maatschappelijk engageer je je in je eigen voedselketen**. Door vooraf te betalen, dek je rechtstreeks mee de kosten én de risico's, eigen aan landbouw. **Je draagt verantwoordelijkheid voor het land, voor de natuur, voor ieders gezondheid en voor de toekomst van de volgende generaties.** Je krijgt bovendien inspraak in het reilen en zeilen van het hele project. Door het engagement van de boer én dat van de leden ontstaat een echte vertrouwensrelatie. Die is

een garantie voor kwaliteitsvolle groenten en fruit. De leden kunnen de boer die ze kennen, immers eenvoudig ter verantwoording roepen.

Ook in het Gentse staat een gelijkaardig initiatief in de steigers. Maar daar hoeft het niet bij te blijven. De website *zelfoogsten.skynetblogs.be* bevat een forum waar geïnteresseerden, toekomstige leden én boeren, elkaar kunnen ontmoeten zodat er overal te lande zelfoogstvelden kunnen ontstaan!

Vind je een eigen moestuin net iets te veel gevraagd, maar wil je toch graag verse en lokaal geteelde groenten op je bord? Misschien is een zelfoogstboerderij dan wel iets voor jou. Je hoeft alleen te oogsten, de boer doet de rest. Tuinervaring is niet nodig. Welke groente oogstbaar is, wordt aangegeven op het veld en via mailing. Succes!

Michiel Vanpoucke,
michiel.vanpoucke@belgacom.net
wijveld.skynetblogs.be

Wervelreis naar Duitsland

De tweejaarlijkse Wervelreis was een topper van formaat. Er kruipt telkens veel energie in, maar buitenlandse pioniers kunnen onze Vlaamse pioniers danig inspireren. Daarom werd de reis naar Frankrijk twee jaar lang opgevolgd in onze werking. Met deze reis naar Duitsland, met focus op mengteelten, zal het niet anders zijn. Een aantal deelnemers maakte uitvoerige verslagen. Je kan ze op www.wervel.be raadplegen. Dat geldt trouwens ook nog voor de vorige reis naar Frankrijk.

Voor wie geen internet heeft, volstaat een eenvoudige vraag aan het kantoor. Dan sturen we de verslagen per post op.

Uit de veelheid van verslagen kiezen we er eentje uit: Hubert Gulinck over het bezoek bij een coöperatief om mengteelten te scheiden.

KRAMERBRÄU PFAFFENHOFEN

De geschiedenis van Kramerbräu Agro & Food GmbH te Pfaffenhofen begint met een traditionele boerderij-brouwerij, gekend sedert 1619. In de loop van de twintigste eeuw werd het bedrijf herleid tot louter akkerbouw en al in 1989 schakelde het over op bio-akkerbouw (onder de naam ‘Naturlandhof’), met het oog op de productie van hoogwaardig bakgraan. In 1997 werd door Naturlandhof en andere landbouwers een coöperatie rond mengteelt opgericht. Er zijn nu 150 mengtelers aangesloten. Gestaa groeide dit initiatief verder uit tot een toonaangevend concern met diverse vertakkingen voor aanbouw en verwerking van voedingsgewassen en voor productie van hernieuwbare energie. De GmbH (bij ons is dat een NV) is nu ook actief in bio-landbouw in Roemenië over een oppervlakte van 600ha. We bezochten de indrukwekkende centrale zaadscheidingsinstallatie.

Kernstuk is een zeefwerk (dat ooit dienst deed voor een fabriek van hondenvoer en dat met grote inzet aangepast werd voor de scheiding van mengvruchten), bestaand uit vijf achter elkaar geplaatste, cilindervormige zeefkorven. Zij staan in voor de scheiding van diverse zaadkalibers en -vormen. Capaciteit: 100 ton per uur. Kostprijs voor zo'n zeefkorf: tot 1800 per stuk. Verder zijn er: een droogoven in inox (voorlopig op de aankomende EU- regelgeving) die vroeger op gas werkte, maar nu op houtsnippers; een tafelsorteerder die door een tril- en schudprincipe kan scheiden naar soortelijk gewicht (en dus ook steentjes kan verwijderen); een finale fotosensibele sorteerder die kan ingezet worden om te scheiden op basis van kleur (max. 100 à 200 kg per uur); een silocapaciteit van 500 à 600 ton, die ook kan gebruikt worden voor baktoevoegsels (mosterd, zonnebloemen, enz.).

Dit bedrijf staat letterlijk dicht bij de landbouwers die de basisproducten aanleveren. Het eindproduct kan vlot verscheept worden via het Rijn-Donaukanaal. Over de huttentut of vlasdotter citeert onze gids Tim Brandt de vleiende namen “Duitse sesam” en “Engels goud”. Nog meer enthousiasme: huttentut kan meer dan 8 jaar na elkaar aangeplant worden in mengteelt en vergt bovendien slechts 70 à 90 kg stikstof (tegen 200 à 250 kg voor koolzaad). Om de teelt te promoten zijn dure lobbyisten nodig, die doorheen de stugge muren van Europa kunnen dringen.

Maar het is ook duidelijk dat het bedrijf en zijn toeleveranciers vaak moeten werken tegen de marge van het reglementair toelaatbare aan. Huttentut staat nog op de lijst van ongewenste voederteeelten, maar er zou verandering komen door een voorstel van de Europese organisatie voor voedselveiligheid (European Food Safety Authority, EFSA)- voorstel om huttentutkoek weer toe te laten. Het is nu nog wachten

op een publicatie van de Europese Commissie. Een reglementering legt in Duitsland verbod op de teelt van maanzaad en op de invoer van de zaaddozen daarvan (vooral de Amerikanen in Duitsland zijn in dat verband bijzonder wantrouwig). Daarom wordt samengewerkt met Oostenrijk, waar de teelt wel is toegelaten. Meer in het bijzonder importeert het bedrijf maanzaad van oude variëteiten die geteeld worden door een coöperatieve van boeren uit het Waldland nabij de Tsjechische grens.

Gekomen aan de persinstallatie (capaciteit 250 kg/uur) neemt onze gids het woord ‘maffia’ in de mond, als het gaat over de vervanging van oude oliehoudende gewassen (vlas, hennep, huttentut enz.) door soja. Hij is ook niet mals voor de olie-industrie die hij verdenkt controle te willen verwerven op plantaardige olie, die nu ook getaxeerd is, wat het enthousiasme bij vele persers heeft getemperd. Hij maakt melding van de snelle prijsstijging van mosterdzaad als gevolg van speculatie.

Kramerbräu is uniek in Duitsland, maar de potenties voor navolging zijn enorm: volgens Brandt zou zo'n bedrijf – geleid door een goede “Bräumeister” - om de 60km kunnen worden geïnstalleerd. We kunnen zijn enthousiasme goed volgen, als we beseffen dat hij lokaal het “Mischfrucht”- idee heeft bedacht. We mogen nog even naar een gesofistikeerde multifunctionele HEKO- veldmachine (100 pk) gaan kijken, maar Tim denkt nu al aan lichtere machines van 50 pk, met nog minder bodemverdichting en lagere energiekosten. Eén van zijn laatste uitspraken: “Gangbare landbouw kan veel repareren wat misloopt tijdens de teelt, maar dat kan niet lang meer duren”.

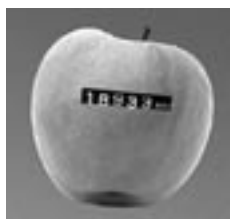
Zie ook de website van Kramerbräu: <http://www.kramerbraeu.de/landwirtschaft.htm>

Hubert Gulinck

bezoek van mengteeltperceel gerst en huttentut van ecologisch akkerbouwbedrijf Kramerbräu.

De appel valt ver van de boom

Het campagneteam 'D&E' blijft ontwikkelingen waar mensenmassa's of kleine groepen elkaar ontmoeten, op de voet volgen. Wervel op zich is te klein. We willen ook geen massabeweging worden, maar het kleine Wervel is wel kampioen om samen met andere groepen, organisaties één en ander op te zetten.

Neem nu de zomer campagne die nog tot eind september loopt: **'De appel valt ver van de boom'**

De poster hangt op tal van mogelijke en onmogelijke plaatsen in Vlaanderen. Hier op een plaats waar vele mannen passeren. Vormingscentrum Thagaste, Abdij Averbode.

Oorspronkelijk gemaakt voor de 'advertentiewedstrijd' van *De Standaard* (100 inzendingen, 24 uitverkorenen) werd de poster in een mum van tijd op 5000 exemplaren verspreid: op Festivals zoals Sfinx en Dranouter, Gentse Feesten, netwerken van consumenten en producenten (voedselteams en allerlei groentemanden), boerenmarkten in Gent, toneel tijdens 'De Zomer van Antwerpen', alle Vlaamse bibliotheken en zoveel meer. De Nederlandse partnerorganisatie **werelddelen.nl** bestelde er op slag 1000. De pers blijkt ook gecharmeerd

te zijn door de eenvoud van de poster: van het Agrarisch Dagblad in Nederland tot <http://www.indymedia.be/nl/node/29116> en www.fairtradegemeenten.be in Vlaanderen. **Er zijn nog enkele tientallen exemplaren op het kantoor te bekomen.** Zin om vóór de appelloogst van oktober nog de poster aan je venster te hangen? Laat het ons maar vlug weten.

Van jong tot oud

Ondertussen gebruiken hoe langer hoe meer gezinnen, restaurants, groepen onze eetborden en soeptassen 'Denk globaal, eet lokaal'. Overwogen wordt nu om **dessertborden** aan te maken. We moeten er wel 500 tegelijk laten aanmaken, om het bord betaalbaar te houden. Kan je ons mee over de streep trekken om de bestelling aan te gaan? **Wil je er 6? 12? 24?**

Ondertussen contacteren organisaties ons om met de D&E-gedachtegoed aan de slag te gaan. Zo start Viva dit najaar met specifieke kookfiches. Meer info: <http://www.viva-svv.be>

Globelink gaat vanaf september een heel jaar op stap met **700 jongeren uit diverse scholen** van heel Vlaanderen. Thema: voedselcrisis en 'voedselsoevereiniteit'. Het Wervelgedachtegoed en -materiaal wordt in de werkmap en in de campagne meegenomen. Voor info, surf naar: <http://kras.globelink.be/>

Ik ben goedkoper dan mijn Belgische variant, want:

mijn vervoer is gratis?

Week van de Smaak

Uit een recent onderzoek blijkt dat "22 procent van de Belgen gezond eten een noodzaak vinden, terwijl het voor 54 procent een voorwaarde is voor een gezond leven. **Voor de Belg komt gezondheid bij het koken op de eerste plaats, het bereidingsgemak op de tweede plaats.** De snelheid van de bereiding op de derde. In het weekend wordt na gezondheid meer belang aan smaak gehecht."

En kok Johan Segers van Restaurant 't Fornuis, pater van het culinair festival **'Antwerpen proeft'**, n.a.v. de tweede editie www.antwerpenproeft.be: "(...) Als men het hier over streekproducten heeft, beland je meteen in de boerensfeer, terwijl daar zulke mooie dingen mee te doen zijn. Wij hebben prachtige producten die je op een zeer hedendaagse manier kunt klaarmaken. **Ons witloof uit de volle grond, onze bloemkolen, onze asperges, onze grijze garnalen..., daar is de hele wereld jaloers op.** Mensen die dat met hun hart telen, zouden veel meer gesteund moeten worden. Want het is hard werken en het zijn meestal ouderen die het nog doen. Als die straks dood zijn, is het voorbij! Iedereen is het erover eens dat witloof van watercultuur slecht is. Wel, verbied het dan. Als witloof duurder werd, zou het meer geapprecieerd worden."

De **Week van Smaak** kan deze gevoeligheid die er bij de Vlamingen nog leeft, alleen maar versterken. Daarom werkt Wervel graag mee aan deze derde editie van de Week van de Smaak. Niet alleen om over smaak en goed eten te hebben, maar om het grote landbouwdebat tot op ons dagelijks bord te krijgen. Tijdens deze week zijn er van **13 tot 23 november** honderden activiteiten. Frankrijk is het gastland en **Lier** is dit jaar 'Stad van de Smaak 2008'.

Wervel gaat in zee met de Vlaamse Jeugherbergen en met enkele sociale tewerkstellingsplaatsen. Omwille van het **'internationaal jaar van de aardappel'** (www.aardappel.be en www.aardappel2008.be) willen we creatief kokkerellen met de patat.

week van de smaak, voorlopig programma

- diverse activiteiten met jeugherbergen aan de kust;
- 20 november: middagmaal 'Denk globaal, Eet lokaal' in De Vlaspit te Scherpenheuvel.
- 21 november: 'Na de soep de patatten' met Velo in Leuven.
- 21 november: avondprogramma met prominenten in Leuven. Met Eva en andere partners. 'De Gastentafel'.

Meer info 'Week van de Smaak': www.weekvandesmaak.be

Fair-Tradegemeenten, zesde criterium

Heel wat Wervelmedewerkers zijn lokaal begaan met het **'zesde criterium' van de Fair Trade Gemeenten** (www.fairtradegemeenten.be), nl. korte keten, seizoensgebonden, lokaal geproduceerd.

In Hasselt is Jan Reyskens één van de trekkers om Fair Trade producten uit het Zuiden heel concreet te linken met boerenproducten uit de streek. Tijdens de Week van de Smaak tot en met 6 december lanceren ze zo in **Hasselt** voor de tweede keer **'speculaas van de maand'**. Ingrediënten: Belgische - en geen Canadese - bloem, specerijen uit de Wereldwinkel, boter en melk van het Swijzenhof in de buurt. Gecombineerd met de chocomelk uit de wereldwinkel (Fair Trade cacao met biomelk van Vlaamse boeren) wordt het in Hasselt pas écht smullen.

Luc Vankrunkelsven

Verspild voedsel is ook verspild water

"Ongeveer een derde van de voeding die consumenten in de Verenigde Staten en andere geïndustrialiseerde landen aankopen, belandt finaal in de vuilbak. **Verspild voedsel is ook verspild water**", benadrukt de FAO in een nieuw rapport dat opgesteld werd in samenwerking met twee instellingen die zich bekommeren om het internationale waterbeheer. **In de Verenigde Staten** bedraagt de waarde van het voedsel dat op jaarbasis in de vuilnisemmer belandt maar liefst 48 miljard dollar. Dat is alsof je uit een kraantje **40 triljoen liter water** laat wegvloeien naar de riool, zo staat te lezen in het rapport. Het gaat om een volume dat volstaat om in de huishoudelijke behoeften van een half miljard mensen te voorzien. In de tekst wordt geen ranglijst opgemaakt van voedselverspillers, maar het is wel zo dat in **Europa** gelijkaardige hoeveelheden voedsel weggegooid worden.

De auteurs van de studie **roepen de regeringsleiders op om de voedselverspilling tegen 2025 te halveren**. "Zoniet zullen slinkende watervoorraden een zware hypotheek leggen op de voedselproductie in de toekomst", zegt FAO-medewerker Pasquale Steduto. Meer info: www.siwi.org/documents/recources

De smaak van diversiteit

De "Denk globaal – eet lokaal"-campagne van Wervel heeft er een zusje bij gekregen: de smaak van diversiteit. Wat betekent "eet lokaal" voor wie emigreren?

We stellen vast dat mensen in de diaspora hun lokale voedingsgewoonten in stand houden en de ingrediënten voor hun maaltijden invoeren. Wie zijn wij om daartegen op te komen? We willen integendeel van hen leren. Niet enkel van de diverse voedingswijzen, maar ook van de landbouwsystemen waaruit de "exotische" granen, vruchten, groente, zuivel zijn voortgekomen. Sommige teelten en teeltwijzen kunnen we allicht overnemen, niet alleen voor de nichemarkt van de Noord-Afrikaanse, Turkse, Aziatische winkels, maar ook voor ons eigen voeder en voedsel.

Less Meat, Less Heat

Najaar 2007 organiseerden EVA, Wervel en Universiteit Gent een studiedag over vleesconsumptie en het impact op het klimaat, ontbossing, sociale implicaties in het Zuiden, etc. Hieruit volgde een dossier in *MO* Mondiaal Magazine* van februari 2008 en een Wervelkatern, maart 2008: *Eiwitten efficiënter inzetten. Over veeteelt en honger*; www.wervel.be/downloads/eiwittenefficiëntie.pdf 30 augustus 2008 breidde Eva hier een vervolg aan met: **'Less Meat, Less Heat'**, een avond met Rachendra Pachauri, Nobelprijswinnar voor de vrede en hoofd IPCC over vleesconsumptie en het klimaat.

N.a.v. deze avond lanceert Eva 'Beleidsaanbevelingen voor vleesmatiging'. Wervel ondertekende mee de oproep. De volledige tekst met politieke voorstellen vindt u op www.vegetarisme.be.

Dr. Pachauri kreeg op 30 augustus van EVA de Nobelpreis, een vegetarische variant van de Nobelpreis

Glasklaver en bemesting: beter wel weer derogeren?

Omwille van de kwaliteit van het water in de bodem is de Vlaamse overheid terecht streng op de bemesting. Vandaar het mestactieplan en het mestdecreet. Dat legt normen op: hoeveelheden die de boeren niet mogen overschrijden. Op die algemene normen zijn uitzonderingen voor bepaalde gewassen en gewascombinaties omdat die meer stikstof opnemen. Voor die uitzonderingen kan een toestemming tot een verhoogde bemesting gegeven worden: een 'derogatie'.

Op 6 juni keurde de Vlaamse Regering het definitieve derogatiebesluit goed. Gelukkig, want veel bedrijven hadden hierop gerekend. Toch bevat het besluit enkele wijzigingen die iets ongelukkiger zijn. Derogatie is enkel toegestaan voor de volgende gewassen.

- grasland,
- maïs voorafgegaan door één snede gemaaid en afgevoerd gras,
- wintertarwe gevolgd door een niet-vlinderbloemig vanggewas,
- suikerbieten,
- voederbieten.

Grasland met grasklavermengsels hoorden daar oorspronkelijk ook bij. Het nieuwe besluit kent echter **geen derogatie** toe aan percelen met een zaadmengsel van “zaden van leguminosen of andere planten die stikstof opnemen uit de lucht”. **Een logische ontwikkeling of een kaakslag voor boeren én de overheidsdiensten na al hun inspanningen om grasklavermengsels te zaaien respectievelijk te promoten ?**

Even rekenen

Op een hectare grasland mag je tot 350 kg stikstof aanbrengen. Op een hectare grasland met derogatie, mag maximaal 250 kg stikstof uit dierlijke mest komen en dus is er nog ruimte voor 100 kg stikstof uit kunstmest. De maximale stikstoftoediening uit kunstmest bedraagt 250 kg: 150 kg ervan kan dus niet aangesproken worden, omdat anders het totaal van 350 kg overschreden wordt. Op een hectare grasklaverland, waarop geen derogatie meer van kracht is, mag slechts 170 kg stikstof uit dierlijke mest aangebracht worden. Dus is er nog ruimte voor **180 kg**

stikstof uit kunstmest.

Vanwaar het verschil tussen grasland en grasklaverland? Klaver, zowel witte als rode, is een vlinderbloemige plant. Door een fantastische samenwerking met rhizobiumbacteriën geraken vlinderbloemigen aan stikstof die gratis aangeboden wordt door de lucht. Hoe meer structuur er in de bodem is – en dus mogelijkheid tot binnendringen van lucht -, hoe meer microbiële activiteit er plaatsvindt, hoe meer stikstof er gebonden wordt, hoe groter het wortelnetwerk, hoe meer structuur. En dat resulteert nadien in een betere opbrengst boven het maaiveld. Conclusie: klaver heeft minder stikstof nodig, zeker wanneer het bodemleven volop in gang is.

Wat vindt de klaver zelf?

Dat klaver minder stikstof vereist, staat als een paal boven water. De vraag is natuurlijk: welke vorm van stikstof krijgt hij het minst graag aan zijn wortels, de dierlijke of de kunstmestvorm? Eigenlijk is dat een volledig foute vraag, want voor de klaver zelf maakt dat niks uit.

Voor het microbiële leven in de bodem des te meer. Stel, je zit als rhizobiumbacterie in een stam van miljarden andere rhizobiumbacteriën. Naast je appartement op de knobbel van een klaverwortel groeien heel wat andere wortels. Het uitzicht is er prachtig. Maar dan komt er een lading chemisch spul onder de vorm van minerale meststof aangespoeld. Niet erg prettig om als het ware gepekeld te worden. Maar goed, het leven gaat door. Alhoewel. Na jaren – je bent er zelf niet meer, maar wel één van je verre achterkleinkinderen – is het leven er niet meer hetzelfde. **Stilaan verdwijnt de structuur in de bodem omdat de wortels het niet meer nodig achten diep in de grond te trekken.** De bodem wordt 'minerale'.

En wat als je als kleine bacterie in plaats van minerale meststoffen zo'n hele klad dierlijke mest in je nek krijgt? Nu ja, in je nek: je zit immers goed verscholen in de bodem. De mest bereikt je slechts in uiteengetrokken fasen. De concentratie mineralen is veel lager en er wordt langs alle kanten gewerkt om met de organische stoffen iets te doen. Het bodemleven in volle actie! Bodeminsecten en

wormen wroeten zich door de bodem, doen voorverterend werk en maken luchtgaten. Je krijgt op een schotel gepresenteerd wat je nodig hebt. En je ziet “dat het goed is”.

Een simpele berekening uit de derogatiegegevens wijst uit dat er per hectare grasklaverland 80 kg stikstof uit dierlijke mest minder mag worden gebruikt. Om gelijke opbrengsten te halen, zouden we dus theoretisch 80 kg stikstof uit kunstmest (extra) moeten toedienen. Als dat beperkt blijft tot die 80 kg, is dat nog niet zo 'n koude douche voor de rhizobiumbacteriën. Maar je moet er ook nog eens een slordige 100 kg kali bovenop geven die anders uit dierlijke mest zou komen.

Ook de energie meerekenen!

Naast de bodem, de eindbestemming van de mest, moeten we ook kijken naar hoeveel energie er nodig is om kunstmest te produceren?

Bio-ingenieur Hanne Buelens vergeleek in haar eindverhandeling over de ‘integratie van de ecologische voetafdruk in de levenscyclusanalyse met toepassing op een Vlaams gespecialiseerd melkveebedrijf’, landbouwsystemen met en zonder derogatie. Ze stelde onder meer vast dat derogatie indirect energiegebruik met een 20 % verlaagt, voornamelijk door minder kunstmest!

Wettigt het doel de middelen?

Natuurlijk mogen we het doel van de hele mestreglementering niet voorbij lopen: minder nitraten in het grondwater. Maar zijn de middelen niet bedacht vanuit de gemiddelde, misschien overheersende situatie van bodems die door mechanische en chemische bewerking doorspoelbaar zijn geworden?

Stel dat we weer meer organische bodems krijgen, met meer leven en dus meer humus. Zou het dan niet kunnen dat het

niet de dierlijke mest is die ons op de tenen staat?

Neem een grasklaverland waar je dat organisch ideaal hebt bereikt en waarop je toch 250 kg stikstof uit dierlijke mest per ha toedient. Hoeveel nitraten vind je dan terug in het grondwater? 35 mg per liter, bleek uit een analyse door de VLM op ons bedrijf.

We hebben de kunstmest geheel vervangen door gebruik te maken van klaver. En de opbrengst is er niet op achteruitgegaan. Moeten we nu de volgende jaren toch weer kunstmest gaan aankopen en onze dierlijke mest verder van ons bedrijf afvoeren?

Het lijkt me daarom toch niet goed grasklavermengsels uit het derogatieverhaal te weren. Vandaar een voorstel: iedereen verplichte analyses en bijsturen op bedrijfsniveau.

Ronny Aerts

Sojamoratorium verlengd!

Het *Amazon bulletin* meldt ons dat het moratorium op de handel in soja afkomstig van nieuw ontboste gebieden werd verlengd tot juli 2009. Anderzijds leert het ons hoe een voorstel tot wijziging van de Braziliaanse boswetgeving 40 miljoen hectare bos bedreigt. Het is dus nog niet gedaan met de corebusiness van Wervel: **soja en alternatieven!**

Meer info: www.greenpeace.org/amazon

Hoevezuivel: Wervel publiceert !

In het kielzog van het project “Verder dan de soja” heeft Wervel een boekje klaar over **hoevezuivel**.

We zijn uiteraard voorstanders van de korte voedselketen en dus zijn we zeker voor de verwerking op de boerderij zelf en voor een zo direct mogelijke verkoop. Waarom nu speciaal zuivel? Het verband zit in het voeder. We hebben wel al een lijst samengesteld van verkooppunten van sojavrije zuivel (en vlees). **Maar er is meer aan de hand dan iets niet doen, in dit geval geen of minder soja geven.** Wat doen veetelers die soja-vrije of soja-arme veetelers dan wel? Ze kunnen alternatieve gewassen gebruiken. Ook daarover heeft Wervel informatief materiaal gemaakt. Je hoeft nochtans niet eens zo ver te gaan. Met gras en klaver ben je een heel stuk op weg. Anderzijds is die verandering van voeder (boeren spreken over “rantsoen”) geen wondermiddel om nu plots meer en beter vlees en melk te krijgen. Dat was ook niet het uitgangspunt. Wat we tegen ingevoerde soja (en zijn onafscheidelijke inlandse kompaan maïs) hebben, is niet zozeer de voederwaarde, dan wel de **nadelige ecologische en sociale gevolgen ervan.**

Wat we nu vaststellen is dat die boeren die “overschakelen” niet alleen alternatief bezig zijn op het vlak van voeder, maar **ook op andere vlakken.** Sommige van die boeren hebben elkaar leren kennen via Wervel. Ze wisselen hun ervaring uit. Zo zijn er enkele veetelers-zuivelmakers die hun inzichten hebben samen gelegd. Daaruit is een

boekje over hoevezuivel ontstaan.

Wees gerust, het is geen boekje tegen soja. Er staat bijna niets over in. Het is ook geen reclameboekje om meer volk naar de **hoevewinkels** te lokken. Het boekje wil de klanten informeren zodat – om het met de slagzin van Voedselteams te zeggen – ze **weten wat ze eten.** Dat heeft te maken met de samenstelling van het voeder, maar evenzeer – stroomopwaarts -met de bewaring van het voeder en met de manier waarop dat voeder is geteeld. Het heeft zeker te maken –stroomafwaarts - met de zorg voor het melken, voor de melkbewaring, met de bewerking die de melk ondergaat voor je ze koopt als hoevemelk, -kaas of yoghurt.

Die “hoevezuivel” is natuurlijk geen “appellation contrôlée”. Industrieel gemaakte zuivel noemt zich ook al eens “echte” hoevezuivel en alle boeren die zelf zuivel maken doen het niet op dezelfde manier, laat staan dat ze hun dieren op dezelfde wijze voederen en hun grond op dezelfde wijze bewerken. Dit boekje legt uit hoe de boeren en boerinnen die bij Wervel aanleunen, hun best doen om “goede” zuivel te verkrijgen. Zij zijn het dan ook die dit boekje zullen aanbieden aan hun klanten.

Makers en verkopers van hoevezuivel kunnen een presentexemplaar van het boekje aanvragen bij Wervel. Als blijkt dat ze achter de inhoud staan, kunnen ze het bestellen voor hun klanten. Gewoon bellen of mailen. Hetzelfde geldt voor wie in vorming en onderwijs de hoevezuivel onder de aandacht wil brengen.

Paul Beghin

Provinciale lanceringen van het boekje over Hoevezuivel:

- Zaterdag 27 september vanaf 9u30 tot 12u.: Hoeve De Ploeg, Herselt. Initiatief: Wervelbasisgroep Vlaams-Brabant.
- Zaterdag 11 oktober vanaf 9u30 tot 12u.: Hoeve De Zwaluw, Lovendegem. Initiatief: Wervelbasisgroep Oost-Vlaanderen.
- Zaterdag 18 oktober vanaf 9u30 tot 12u.: De Dobbelhoef, Schilde. Initiatief: basisgroep Antwerpen.
- Zaterdag 8 november vanaf 9u30 tot 12u.: Swijzenhof, Kuringen. Initiatief: Wervelbasisgroep Limburg
- Zaterdag 15 november van 10u30 tot 12u.: Hoeve in de Zon, Vissenaken. Initiatief: Wervelbasisgroep Vlaams-Brabant.

En nóg een brochure: over hennep !

Ze werd jou al toegestuurd. Je kan er bij bestellen om te verspreiden in Vlaanderen en om ons lobby-werk te ondersteunen.

'Wij willen echt voedsel !' (boekbespreking)

Graham Harvey is een Brits beroepsschrijver en radioman. En dat zullen we geweten hebben. De dertien hoofdstukjes van dit non-fictieboek zijn doorspekt met reportageachtige verhalen. Die verhalen gaan bijna uitsluitend over Britse of Amerikaanse boeren die in de loop van de twintigste eeuw tegen de stroom in bij de traditionele teeltwijze zijn gebleven of er naar zijn teruggekeerd. En dat stevast met gunstige gevolgen voor hun bedrijf (meestal door hoeveverkoop) en voor de gezondheid van hun gezin en van hun klanten.

Als voedsel niet meer is wat het geweest is, dan komt dat doordat landbouw niet meer is wat hij geweest is: sinds de Tweede Wereldoorlog hebben chemische middelen en mechanisatie de methodes/manier van voedselwinning grondig gewijzigd. De verhoogde productie was een pluspunt. Maar die is ten koste gegaan van de kwaliteit van de geproduceerde voedingsmiddelen. Die **kwaliteit vermindert door de verwerking**. De anti-melkstemmen verwijzen bijvoorbeeld naar onderzoek bij personen die industrieel gepasteuriseerde melk en zuivel gebruiken. De kwaliteit wordt in eerste instantie bepaald door de teeltwijze: 'Good soil = real food'. Melk en zuivel van koeien – om bij hetzelfde voorbeeld te blijven – die op een dieet leven van samengestelde voeders in hun voederbak, is niet te vergelijken met die van koeien die op weiden grazen met een rijk aanbod van grassen, klavers en kruiden.

Die boodschap krijgen we in dit boek met de lepel toegediend. Het is geen handboek waarin bijvoorbeeld alle voedingsstoffen na elkaar aan de beurt komen. De auteur hangt de voedingswaarde - of het gemis ervan - op aan een verhaal van een boer die ziek werd

door een tekort aan mineralen of aan de beschrijving van een voedingsmiddel, zoals graan dat zó wordt gemalen dat er geen vitamines meer in zitten. **Altijd komt het erop neer dat je pas echt voedsel krijgt als het goed is geteeld, verwerkt en verkocht.** Terug naar de hoeve dus, of toch zo dicht mogelijk.

De hoofdbrok van het boek (250 bladzijden) zijn variaties op dat thema. Met het nadeel dat je enkele keren hetzelfde leest en het voordeel dat je elk hoofdstukje apart kunt lezen. Er is een lijst van 100 bladzijden vol hoevewinkels, boerenmarkten, voedselabonnements, en dergelijke, maar uiteraard alleen voor het Verenigd Koninkrijk. En een vijftigtal voedingsmiddelen, van spelt over boter tot kabeljauw, krijgen elk een bladzijde: welke koopje liever niet, welke wel en welke voedingswaarde kun je dan verwachten?

De hoofdstukken zijn nogal anekdotisch en uit de losse pols geschreven. Wie meer wil, kan toch terecht in de bronvermelding. Er is een register van trefwoorden. Bij de adressen voor lokaal voedsel staat soms een webstek vermeld. Er is ook een bladzijde met zeven algemene websites, onder meer de huisstek van de auteur: www.wewantrealfood.co.uk

De ondertitel "de bijbel voor wie lokaal voedsel koopt" is wat overtrokken, maar kan zeker inspiratie opleveren voor wie "globaal denkt en lokaal eet".

Graham Harvey, *We Want Real Food: The Local Food Lover's Bible*, Robinson, London 2008

Documentairefilm "Agroforestry – anders produceren" nu te koop

(Agroof Production 2008, Nederlands onder-titeld door Wervel vzw)

Hoewel agroforestrypraktijken gangbaar waren in Europa in de oudheid en tot het midden van de vorige eeuw, blijken associaties van bomen met gewassen of weides verdwenen te zijn uit het landschap.

Vandaag, in tijden van agromilieumaatregelen, verhoging van de prijzen van fossiele brandstoffen en tekort aan waardevol hout, maakt agroforestry opnieuw opgang. Op initiatief van onderzoekers en pionierlandbouwers, zien moderne agroforestry-systemen het daglicht. Deze systemen zijn aangepast aan de huidige economische en ecologische noden en stellen diepgaand onze opvattingen over de landbouw van de toekomst in vraag.

Aan de hand van een portret van vier pionierlandbouwers, geeft de film een overzicht van agroforestry, gaande van de traditionele praktijken naar de nieuwere ervaringen. De film staat stil bij vragen over producties, rendabiliteit en milieu. Gedurende twee jaar werd in verschillende regio's in Frankrijk en Spanje gedraaid bij de belangrijkste actoren in de ontwikkeling van agroforestry: landbouwers, onderzoekers, overheden, bosbouwers en houtspecialisten. De film onderzoekt de geloofwaardigheid van deze praktijken als een mogelijke diversificatie-piste voor landbouwbedrijven van vandaag.

De film duurt 65 minuten en is nu te koop voor 30 EUR (excl. verzendingskost)

Bestellen kan via info@wervel.be of telefonisch op 02 203 60 29

KULeuven opent inter-disciplinair departement Leuven (KULeuven), 30 mei

Deaanleidingtothetsymposium 'Aardsezaken' was de oprichting van een nieuw departement Aard- en Omgevingswetenschappen. What's in a name? Het antwoord ligt weerspiegeld in de titels van de vele "presentaties" zoals klimaat, bodem, water, landschap, verstedelijking, duurzame voedselproductie, bossen, geologie. Wat speciaal is aan het nieuwe departement is dat het te paard zit op verschillende faculteiten, vooral wetenschappen (aardrijkskunde) en bio-ingenieurswetenschappen (landbouw), maar ook sociale wetenschappen (antropologie) en economie.

De samenwerking vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines leek me verwant met de Wervel-aanpak, die verschillende betrokkenen rond de tafel brengt. Met het onderwerp 'Duurzame voedselproductie in het Zuiden' zat ik helemaal op de juiste plaats. Economist Erik Mathijs ging verder in de **afbraak van het hokjesdenken**. Multidisciplinariteit is met verschillende disciplines naar eenzelfde onderwerp kijken, maar elk vanuit het eigen gezichtspunt, naast en met elkaar dus. In interdisciplinair onderzoek

gaan onderzoekers hun inzichten op elkaar afstemmen en werken ze dus echt samen. Vandaar een **interfacultair departement**. Maar er wacht een volgende stap: **transdisciplinair werken**. Dat betekent voorbij de wetenschap, met niet-wetenschappers en dan in eerste instantie met de betrokkenen, op het terrein, niet zozeer met de beleidsmensen, die ook maar buitenstaanders zijn. **Bijvoorbeeld op het veld met de boeren en boerinnen**. Dat is precies wat al enkele jaren in Ethiopië gebeurt. Met zichtbaar resultaat op het terrein waar het gaat om voor erosiebestrijding, wateropslag, enz., waardoor eigen voedselvoorziening mogelijk wordt. Niet zo vlug dat alle streken van een land dat kampt met hongersnoden, meteen in een aaneengesloten groene oase is veranderd. Maar in de streek waar de KULeuven werkt, samen met een plaatselijke universiteit en door participatie van de plaatselijke bevolking, is een duurzame landbouw in de maak.

Het Platform Maatschappelijk Verantwoorde Diervoederstromen (MVDS) organiseert in samenwerking met het Departement Landbouw en Visserij van de Vlaamse overheid een

Studiedag

ALTERNATIEVE EIWITBRONNEN

Op donderdag 9 oktober '08 in De Schelp van het Vlaams Parlement te Brussel

Programma:

09.30-10.00 Onthaal

10.00-12.30 Voormiddagprogramma

- Algemene Inleiding rond Alternatieve Eiwitbronnen door dhr. **Yvan Dejaegher**, Bemefa
- Verleden en heden van de lokale eiwitteelt door dhr. **Joop de Koeijer**, Nederlandse Akkerbouw Vakbond
- Toekomstmogelijkheden voor de lokale eiwitteelt door dhr. **Patrick De Ceuster**, Wervel
- Nutritionele karakterisatie en opportuniteit van alternatieve eiwitbronnen voor de veevoeding door dhr. **Daniël De Brabander**, ILVO
- Rendabiliteit van bedrijfseigen eiwitbronnen door dhr. **Guy Vandepoel**, Boerenbond
- Vrije aminozuren als alternatief voor eiwitten in de veevoeding door dhr. **Ludo Segers**, Frana v.z.w.

12.30-13.30 Broodjesmaaltijd

13.30-16.00 Namiddagprogramma

- Praktijkvoorbeeld 1: Lupine onderzoek: stand van zaken door dhr. **Kevin De Witte**, Hogeschool Gent
- Praktijkvoorbeeld 2: Mogelijkheden voor mengteelten granen – peulvruchten door dhr. **Joos Latré**, Hogeschool Gent
- Conclusies en nabeschouwingen van de studiedag door dhr. **Joris Relaes**, Kabinetschef landbouw van de Minister-President

16.00-17.00 Afsluitende drink

Deelname aan deze goedgevulde en gevarieerde studiedag is gratis. Inschrijven is wel noodzakelijk en kan via een e-mail aan jean-luc.lamont@lv.vlaanderen.be vóór 2 okt. '08. De hoofdingang van het Vlaams Parlementgebouw is gelegen Hertogstraat 6, 1000 Brussel.

Overeenkomst tussen bio- en traditionele sector bij de opening van de bioweek

Hasselt, 6 juni

Het goede nieuws is dat de vraag naar bio stijgt. Het slechte nieuws is dat de Vlaamse land- en tuinbouw niet kan volgen. Het goede nieuws is dat de Vlaamse Overheid daaraan iets wil doen. Het slechte nieuws is dat de campagne 10/10 (10% biologisch tegen 2010) niet werkt.

Het goede nieuws is dat er nu een nieuwe overeenkomst is tussen de overheid, de biosector (vertegenwoordigd door Bioforum) en de traditionele sector (vertegenwoordigd door Boerenbond en Boerensyndicaat). En dat laatste is zeer goed nieuws. Het slechte nieuws zou zijn dat het daar bij blijft. Want het strategisch plan is meer een intentieverklaring dan een plan.

Het goede nieuws is dat de overeenkomst voorziet in een jaarlijks plan. Wel benieuwd hoe goed het zal lukken. Hopelijk is er in 2012 geen bioweek meer nodig. De opening van de bioweek 2008 gebeurde op een gewone markt, waarop een bio-hoekje was voorbehouden. Voor de rest waren er, zoals op elke markt, reuzengrote groentekramen en dito vlees-, vis- en plantenkramen. En geen klant die vraagt waar al die mooie waar vandaan komt. Hoeveel bio-omzet verwacht het strategisch plan tegen 2012? Er is geen cijfer vooropgezet. Misschien

wijs, gezien de vorige 10/10-slogan. Afwachten hoe de jaarplannen 'heel wat potentieel', 'heel wat marktkansen' en 'heel wat maatregelen' zullen concretiseren, want dat zijn de ambities die worden vermeld.

Een vierde ambitie is niet te kwantificeren: **dat conventionele en bioboeren elkaar respecteren en van elkaar leren.** Daar moet het uiteindelijk naartoe: **alle landbouw biologisch, organisch, duurzaam. Daarover praten we in 2012 nog eens.**

Jelle staat elke week met z'n bio-kraam in Antwerpen. Hij verwende zijn klanten tijdens de bioweek met een korting op alle groenten en fruit.

Innovaties in land- en tuinbouw bekroond

Wilsele (Leuven), 22 juni

Het innovatiesteunpunt voor land- en tuinbouw is ingebed in de Boerenbond en kan op een - pas hernieuwde - financiële ondersteuning rekenen van de stichting CERA (Centrale Raffaisenkas). De prijsuitreiking van de jaarlijkse innovatieprijzen vond dit jaar plaats op een boerderij in Wilsele bij Leuven. Uit een honderdtal genomineerden waren tien laureaten verkozen.

Gastpreker was Leo Borms van peperkoekfabrikant Vondelmolen. Hij maakte een onderscheid tussen drie vormen van innovatie:

- nieuwe productieprocédés (een snijmachine die toch ambachtelijke sneetjes, dus niet tot op de millimeter gelijke sneetjes, aflevert),
- nieuwe producten (peperkoeksneetjes, per twee verpakt en met beleg ertussen of grootmoederpeperkoek, maar dan met minder suiker)
- nieuwe klanten (snacketers of gezondheidsfreaks)

Waar vind je als landbouwer in het verstedelijkte Vlaanderen 'nieuwe' klanten? De meeste landbouwers hebben niet eens klanten. Ze verkopen aan opkopers, die, al dan niet na verwerking, op zoek gaan naar 'hun' klanten, niet die van de

boer. De vernieuwing zit er dus in dat landbouwers wel klanten krijgen. En 'klanten' is ook niet altijd het juiste woord.

Tom Troonbeeckx van 't Open Veld was bijvoorbeeld een van de prijswinnaars (zie elders in dit nummer). Wie er volgend jaar wil bij zijn, moet er nu alvast beginnen innoveren. Vanuit Wervel zou ik enkele nominaties verwachten met sojavervangende teelten of met agroforestry en natuurlijk ook met korte voedselketen. Het gastbedrijf (Johan Geleyns, Wilsele) van deze innovatiedag zal allicht een zware kandidaat zijn: het verkoopt aan winkels en grootwarenhuizen in de streek en wil nu een logo ontwerpen, waaruit duidelijk de band met de boerderij blijkt en daarnaast blijft het aan hoeveerverkoop doen.

Verslaggever : Paul Beghin

Milieutrefdag rond het nieuwe initiatief TANDEM voor duurzaam milieubeleid Brussel, 12 juni

Om haar **duurzaam milieubeleid op het niveau van de gemeenten** waar te maken, stelt de Vlaamse overheid aan de gemeenten een samenwerkingsovereenkomst voor. In de huidige vorm kunnen gemeenten intekenen voor een basis- of voor een onderscheidingsniveau. Om de gemeenten te helpen, met name de verenigingen en raden zowel als de gemeentediensten, heeft de Vlaamse overheid twee steunpunten opgericht: **Tandem en Steunpunt Lokale Agenda 21 (SLA21)**. Tandem bestaat uit de grote Vlaamse natuurverenigingen, SLA21 heeft zich in Vlaams Overleg voor Duurzame Ontwikkeling (VODO) genesteld.

De trefdag van Tandem, in samenwerking met SLA 21, de Vlaamse Vereniging voor Steden en Gemeenten (VVSG), de Provincies en het departement Landbouw, Natuur en Energie (LNE), was gericht op uitwisseling van ervaringen. In de zestien sessies kwam altijd minstens een voorbeeld van een gemeentelijk initiatief aan bod. Die voorbeelden waren gespreid over de **tien thema's** van de samenwerkingsovereenkomst, zoals daar zijn: **afval, water, energie, enzovoort.**

Je kon vier sessies meepikken, maar ik pikte er drie uit, want in de wandelgangen viel ook wel wat te beleven. Ik koos voor milieubarometer, duurzaamheidsspiegel, fair-tradegemeente. Een milieubarometer geeft een beeld van de toestand van het milieu in een gemeente, een milieuspiegel gaat na hoe het gemeentelijk beleid die toestand probeert te verbeteren. De spiegel die door SLA21 is uitgewerkt is breder dan milieu en heet daarom "duurzaamheidsspiegel". Hij belicht bijvoorbeeld ook de vraag **wat de gemeentelijke overheid doet om de plaatselijke landbouw duurzamer te maken.**

De derde sessie die ik meemaakte, was die over Fair Trade: directe afname van producten uit ontwikkelingslanden tegen een hogere prijs dan die van de normale exportmarkt. Gemeenten kunnen de titel Fair-Tradegemeente krijgen. **Daartoe zijn internationaal vijf criteria vastgelegd. In Vlaanderen is daaraan een zesde criterium toegevoegd: ook in eigen gemeente duurzame landbouw bevorderen.** En wie kwam dat even illustreren? Jan Reyskens van de Limburgse basisgroep van Wervel. Het zesde criterium van de Fair Trade gemeenten is inderdaad op maat van Wervel gesneden: 'Denk globaal, eet lokaal'. Wat we dan toch van overzee aanvoeren, laten we daarvoor een eerlijke prijs betalen. En omgekeerd: wat we aan de verre boeren en boerinnen gunnen, laten we dat ook aan de onze gunnen.

Van virtueel naar reëel : M/V gezocht

Het netwerk van Wervel breidt alsmaar meer uit. De elektronische weg is voor velen het eerste contact: e-mails, maar vooral de websites www.wervel.be, www.sojaconnectie.be, www.duurzamelandbouw.be en www.sojaboon.be

Zo melden zich met de regelmaat van een klok vrijwilligers aan om teksten te vertalen. Uiteraard ook heel wat mensen, groepen die ons contacteren voor materiaal, info, gegevens. Een ware dagtaak bijna.

De webstek zelf vraagt heel wat onderhoudswerk. Vrijwilligers voor zo'n werk lopen er minder rond, maar we zoeken ze wel. Heeft iemand van jullie zin om onder dit grote vitrinewerk mee zijn schouders te zetten?

**Natuur en landbouw
slaan de handen in mekaar
in Aartselaar**

Hennepmarkt-Bomenaanplant-Optreden-Workshop-Film
zondag 23/11/2008 tussen 10-17u
Groenenhoek 56, Aartselaar

Landbouw, natuur en bos staan vaak met getrokken messen tegenover mekaar. In Vlaanderen zijn ze vaak verwickeld in de strijd om grond. Maar dat hoeft helemaal niet! Bij bepaalde vernieuwde winwinsituaties varen de drie sectoren wel: landbouw, bosbouw en natuur. Die innovaties tonen we u graag, samen met de jeugd, in de praktijk: hennep in al zijn vormen, en velden vol bomen !

Hennep kennen we het best als plantenvariëteit die als drug wordt gebruikt. Daardoor belandde de plant enkele decennia geleden in de taboesfeer. Maar een andere eeuwenoude hennepvariëteit biedt veel mogelijkheden voor duurzame landbouw. Want hennep groeit snel, verbetert de bodem, en vergt geen kunstmest of pesticiden. Het zaad is ook eetbaar en van hoge kwaliteit, de vezels zijn bruikbaar in duurzame bouwmaterialen of voor kledij. Hennep levert een gamma van werkelijk duizenden producten: van shampoo tot thee en van gezonde snacks tot isolatiemateriaal en veevoeder.

MARKT ! Hennepwinkel Hempmade uit Leuven verkoopt eten (henneppannekoeken!), drank (hennepbier), kledij en veel meer. Plus stand met duurzame bouwmaterialen uit hennep.

WORKSHOP 'Isoleren met hennep' : het Vlaams Instituut voor Bio-ecologisch Bouwen en Wonen leert u hoe u een en ander kunt aanpakken (vooraf inschrijven).

Doorlopend kan je je creativiteit kwijt in het KNUITSELATELIER, vetbollen en/of kleurige vogels. En niet te vergeten een OPTREDEN omstreeks 16 uur.

Agroforestry combineert bomen met gewassen op hetzelfde perceel. Zo kan immers de landbouw tegelijk het rendement verhogen en het milieu verbeteren. Want samen produceren gewassen met bomen meer dan apart. En natuurlijk verrijken die bomen ook de natuur. Enne... Wie wil niet binnen 30 jaar kunnen zeggen: deze boom heb ik nog geplant!

Jongeren – maar iedereen is welkom – planten BOMEN aan OP AKKERS.

U kan doorlopend een VIDEO bekijken over agroforestry, de werkwijze en de voordelen van die vernieuwende plantwijze.

Laarzen en schop meenemen!

Contact: Jeroen Watté (Wervel) 0484 719 541

LUKEMIEKE
Vegetarisch
Restaurant - Traiteur

Vlamingenstraat 55
3000 Leuven
Tel.: 016/22.97.05
Fax: 016/22.43.63

Open elke werkdag
van 12.00-14.00u en 18.00-20.30u

De vzw Dancing 2 Support organiseert op zaterdag 11 oktober een *supportswing* (benefiet) ten voordele van de landloze boeren in Brazilië. Deze supportswing wordt voorafgegaan door een lezing van de vzw Wervel. Luc Vankrunkelsven zal het daarin hebben over soja en de sociaal-ecologische gevolgen in Latijns-Amerika. Samen zullen we verkennen wat onze solidariteit met familiale boeren, landlozen, aarde, water en woud kan zijn. Zijn er pistes van verandering, voorbij de opwarming van de aarde?

Dancing 2 Support

**You can make a difference
change the world by dancing**

De vzw 'Dancing 2 Support' heeft als doelstelling mensen te entertainen en te ontspannen via muziek en dans en dit gekoppeld aan een promotie van een vooropgezet thema dat als streven heeft de samenleving rechtvaardiger, bewuster en duurzamer te maken. Thema's zoals milieu, vrede, armoede, derde wereld, uitbuiting, solidariteit, duurzaamheid en dergelijke. Zij wil, naast (of tijdens) de maandelijkse dansavonden, via fuiven aan fondsenwerving doen ten voordele van ingediende voorstellen en projecten. Hierbij richten zij zich zowel naar individuele personen als naar verenigingen. De missie hierin is nieuwe zinvolle initiatieven kansen te geven of bestaande te promoten, te stimuleren en te ondersteunen. Zo wensen zij een solidariteitspubliek op te bouwen dat al dansend rechtstreeks of onrechtstreeks wil bijdragen aan een positievere wereld. De muziek en dans richt zich tot alle leeftijden en gaat van wereldmuziek tot hedendaags, van disco, funk, oriëntaals tot rock en wordt steeds verzorgd door onze vaste DJ L'esprit.

Changing the World – helping humanity making a difference
Al dansend bijdragen aan een betere wereld:

www.dancing2support.be

- biologische vleespakketten van eigen fokkerij voor puur natuur rundvlees
- natuurhoning en honingkaarsen,
- allerhande honingprodukten
- boerderij borduringen, droog-creaties en allerhande Bio-boerderij-producten
- eieren, groenten en fruit

**Biologische Zorgboerderij
De Boere Zakdoek**

Nispenseweg 87
4709 RR Nispen
(N-Brabant, Nederland)
Tel: 0031- 165-365137
Fax: 0031-165-364127

openingsuren: van maandag t/m
zaterdag van 13.00 tot 16.30 uur

Mandragora
*Natuurzuivere kleding
voor dames, heren en kinderen*

Open: donderdag, vrijdag en zaterdag
van 10 u tot 18 u

Beeldhouwersstraat 46
2000 Antwerpen Zuid
Tel: 03-237 86 03
mandragora@ya.com.be
www.bloggen.be/mandragora

De Dobbelhoeve

Biologische
land- en
tuinbouw

Openingsuren:
di: 9.00-13.00u
do: 13.30-18.00u
vrij: 13.30-18.00u
za: 9.00-13.00u

Goorstraat 43 - 2970 Schilde
tel 03-383 07 82 • fax 03-385 27 46
info@dobbelhoeve.be
www.dobbelhoeve.be

Agenda

- 18 september lancering www.sojaconnectie.be in landbouwschool van Torhout
- 21 september Boerentoeeren in Hasselt , Vertrek station van Hasselt om 13.30 uur
- (23 september Wervelavond in Ronse)
- 27 september (voormiddag) basisgroep Vlaams-Brabant in de Ploeg te Herselt, met lancering van het nieuwe zuivelboekje
- (1 oktober: Wervel in debat te Evergem)
- 1 oktober basisgroep Limburg
- 4 oktober Stuurgroep 'Denk Globaal, Eet Lokaal'

- 8-9 oktober internationaal seminarie in Brussel rond GGO-vrije soja
- 8 oktober voorstelling van de nieuwe dvd over agroforestry, tijdens de 'Week van het bos' (5-12 oktober)
- 9 oktober dag rond alternatieve eiwitten in De Schelp van het Vlaamse Parlement
- 11 oktober basisgroep Oost-Vlaanderen met lancering boekje 'Hoevezuivel' in 'De Zwaluw' te Lovendegem.
- benefiet in Kasterlee voor landloze boeren in Brazilië. Inleiding door Wervel.
- (13-14 oktober FOD Werkgelegenheid rond duurzame ontwikkeling (Wervel is aanwezig met presentatie, film, proeven, etc. ...)
- 16 oktober Wereldvoedseldag: gezamenlijke campagne NGO's.
- 18 oktober basisgroep Antwerpen met lancering boekje 'Hoevezuivel' in de Dobbelhoef te Schilde.
- 25 oktober Pededag te Dworp - voormiddag: alternatieven voor soja - namiddag: visie
- (27 oktober Wervel in sojadebat in de Erasmus-universiteit te Rotterdam)(www.millenniumbattle.nl)
- 8 november basisgroep Limburg met lancering boekje 'Hoevezuivel' in het Swijzenhof te Kuringen.
- 12 november basisgroep Oost- en West-Vlaanderen (onder voorbehoud)
- 15 november basisgroep Vlaams-Brabant met lancering boekje 'Hoevezuivel' in hoeve 'In de zon' te Vissenaken.
- 13-23 november week van de smaak met tal van activiteiten (O.a. De Vlaspit in Scherpenheuvel (20 november), Velo te Leuven 's avonds, Gastentafel met prominenten te Leuven op 21 november en enkele jeugdhoeven in West-Vlaanderen)
- (14 november vormingsnamiddag over soja in De Schelpe te Oostende.)
- 23 november aanplant bomen bij Dirk 's Jongers: agroforestry-happening
- 2 december Basisgroep Limburg (onder voorbehoud)
- 13-14 december planningsweekend in Kessel-lo
- 24 januari evaluatie 2008, met eventuele bijsturing planning 2009

Voor meer info surf www.wervel.be of contacteer de verantwoordelijken van de werkgroepen (zie pag. 2)